

Ct. 369 - Š. 269.

DRUHY BÁSNICKÉ A JEJICH LITERATURA.

DLE NEJLEPŠÍCH PRAMENŮ
pro vyšší třídy středních škol
ČESKO-SLOVANSKÝCH

UPRAVIL A PŘÍKLADY OPATŘIL

M. BLAŽEK,
PROFESSOR PŘI REÁLNÉM GYMNASIU V BOHUMÍNU.

SEŠIT I.

V BAKOVNÍKU.
NAKLADEM KNĚHKUPECTVÍ JANA FIALY.

1873.

„Druhy básnické a jejich literatura“ vyjde úplně ve
čtyřech sešitech rychle po sobě, takže koncem února 1874
bude dílo úplně vydáno.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura V 1055 /1

Rezerv. č. 20 1612

Úvod.

1.

Básnictví čili poesie náleží k uměním svobodným nebo krásným.

Umění jest mohutnost, vylíčiti ideu krásného vhodnou formou.

Umění nazývá se v tomto smyslu též *svobodným uměním*, aby naznačil se rozdíl jeho od umění mechanického čili řemesla. Při tomto působí člověk, že toho vyžaduje potřeba vnější; při svobodném umění však působí člověk, poněvadž nutí jej k tomu tvůrčí sila v něm přebývající. Mechanickým uměním jeví se pilnost; svobodné umění jest hra obrazotvornosti. Ono provozuje se k vůli výdělku; toto z citu pocházejíc žase na cit působí a lsbíti se chce — jest samo sobě účelem.

Svobodné umění nazývá se též uměním *krásným*, poněvadž předmětem jeho jest krásné ve všech svých odrndách.

Krásné jest, co formou svou, t. j. souměrností a dokonalostí jednotlivých částí se líbí.

Forma, v jaké krásné, uměním vylíčené aneb vytvářené se jeví, rozlična jest dle rozličných druhů umění. Tak řečená výtvarná umění používají k vytváření krásného forem v prostoru, hudba zvuků nečlenitých čili nesčleněných, ale pouze zvukem svým, hloubkou neb výškou; jakož i svým trváním se různících. Básnictví pak užívá řeči čili členitých, mluvidlem sčleněných zvuků.

Krásné vyžaduje však k vylíčení svému dokonalé formy. K vylíčení krásného vyžaduje se tedy při básnictví nejen čisté a správné, ale i krásné řeči.

Dle toho, co dosud jsme vytknuli, jest básnictví umění, jež vyličuje krásné řeči dokonalou.

2.

Krásná řeč vyžaduje obzvláště:

I. *libozvuku* čili *euphonie* v slabikách, slovech, větách a souvětích. Libozvuku docílíme:

1. přiměřeným *střídáním* a) samohlásek krátkých a dlouhých, širokých a úzkých; b) slov jedno- a víceslabičných; c) dlouhých a krátkých vět a souvětí.

2. varováním se *nelibozvuku* čili *kakophonie*.

Nelibozvuku dopouštíme se obzvláště:

a) opakováním též samohlásky ve více bezprostředně po sobě následujících slovech bez účelu a dostatečné přesnosti;

b) přílišným hromaděním souhlásek ve více bezprostředně po sobě následujících slovech;

c) průzivem.

d) hromaděním slov jednoslabičných;

e) užíváním slov z mnohých slabik složených;

f) sestavováním slov stejného zakončení.

3.

Krásná řeč vyžaduje

II. přiměřeného a vhodného užívání tak zvaných *figur slohových* nebo *řečnických*. Rozumíme jimi umělé spůsoby mluvení čili měnění přirozeného, obyčejného výjádření, kteréž slouží k estetické dokonalosti a okrášlení řeči.

Zvláštní jich druh jsou *obraty* čili *trópy*, jež tom se zakládají, že se slova vlastní obměňují jinými slovy příbuznými.

(**Nauka**) o trópech a figurách tvoří zvláštní oddíl nauky o slohu vůbec, ku kteréž čtenáře tuto odkazujeme. Zvláštní druh figur slohových zakládá se na libozvučnosti; ony napomahají totiž obzvláště libozvukn řeči a nazývají se proto též figurami *phonétickými* neb *hudebními* (musikálními).

Krásná řeč vyžaduje dále

III. rytmu. Rozumíme jím pravidelné, příjemné střídání slabik přízvučných a nepřízvučných, dlouhých a krátkých v jistých dobách.

Nejdokonaleji jeví se rythmus ve formě veršové. Tato, předmětem jest zvláštní vědy, nauky o skladání veršů, kterouž nazýváme cizím slovem brzy *prosodikou*. (v širším smyslu), brzy *metrikou*.

4. Umění básnické

Umění básnické předpokládá, jako každé jiné umění ve svém spůsobu, se strany básničkovy *cit* a *obrazotvornost* (fantasii). *Cit* vůbec jest ona mohutnost duševní, kterouž člověk při jistých představách a myslénkách stává se svého duševního stavu vědomým a tím zvláštní míry myslí nebojává.

City jsou příjemné, odpovídají-li vloham a snahám našim; jinak jsou nepříjemny.

Dle představ, skrze kteréž city se vzbuzují, máme:

1. City *smyslné*, t. j. takové rozpoložení mysli, kteréž vzbuzeno bývá příjemnými neb nepříjemnými dojmy na tělo a zevnější stav jeho. Takové jsou: blahočit a opaček jeho, libost, nelibost a pod.

2. *sympathetické* city, záležející v příznivém účastenství na bláhu a strastech jiných (lidi, zvířat ano i bylin.) Takový cit máme, radujeme-li se s kým aneb máme-li s ním soustrast.

3. city *intellektuální*, záležející v libém rozpoložení duševním následkem vědomí poznání pravdy.

Itéto 4. city: *esthetické*, pocházející ze znamenání krásného ve výrodečném a uměním, mohou být počítány až dole a totožně
- odtoliké city: *mární*, t. j. radošné rozpoložení myslí, ma-
jící příčinu svou v vědomí, že právě jsme jednali, jako-
- i - naopak nepokojnou začátkenost po spáchaném hřschu.

6. city *náboženské*, pocházející z poznání Boha a
vůbec z poměru, v jakém jest člověk k Bohu.
- Ta Básničtví pociňází z citu: básníkova a snaží se pů-
sobit i záse na citu jiných.

City básničtvím líčené musejí být *pravdivy*. City
ale možou také *zvrhnouti se* v přílišné měkkost, citli-
vost a citlivostkářství, blouznění atd. Takové vybujnění
citů nehodí se pro básničtví.

5.

Obrazotvornost čili *phantasie* jest mohutnost, kterouž
básník v duši své představy si tvoří, jaké nenaskytují
sé v obyčejném životě. Obrazotvorností provádí básník
jím samým utvořenou ideu krásného v úplný a co možná
dokonalý obraz čili *ideal*, a tento jest předmětem líčení.
Kdo není schopen aby utvořil si takové idealy, tomu
nedostává se nezbytně potřebné vlastnosti k básničení.
I obrazotvornost může vybujněti, a sice v *blouznivosti* (snářství), zabývá-li se marnými sny a nedá-li roz-
umul se ovládati.

Obrazotvornost je vlastností každého umělce, a toliká-
- denkářů, jíž je v 6. city uvedeno. Sledujte všechny řádky
- a vidíte, že všechny mají vlastnost obrazotvornosti.
Kdo má všecky k básničení potřebné schopnosti v
míře dostatečné a hlavně idealy vši utvořiti a je dokon-
alou formou znázorniti a vylíčiti dovede, o tom říkáme,
že má básničkého ducha neb nadání (genie).
Cíl Duch básičký musí býtí *vrozen*, t. j. schopnosti k
básničení potřebné musí člověk mít již od narození svého.
Duch tento nemůže ani vychováním ani vyučováním
sdělit se, aniž by lze pilností domoci se; odtud přísloví:
Poëtae nascuntur (básníci se rodí).

Nížší stupeň bášnického nadání jest *talent*.

Stav, v jakém básničky nadaný člověk činným ijest, nazývám *nadšení*. Bez nadšení není možná žádná dokonalá báseň objemu poněkud většeho. V nadšení je povzbuzeny a napiaty jsou všecky sily duševní k činnosti největší, i pocházejí z něho účinky, jaké nejsou možny ve stavu obyčejném.

K básnění samému, jakož i k posuzování básní zapotřebí jest krasochutí (krasocitu). Rozumíme jí schopnost, ocenit krásné dle platnosti jeho a rozeznati je od nekrásného.

Krasochutí jest sice, jako mohutnost duševní, vrozena; musí se ale záhy v člověku vzbudit a přiměřeně pěstovati. To se děje nejlépe, když člověk záhy obeznamuje se s předměty krásnými, jak v přírodě tak v umění, a krásné od nekrásného rozeznávati se těší. Krasochutí vzdělávat, a šlechititi jest věc esthetiky.

8.

Podstatné vlastnosti každého plodu bášnického jsou:

1. *idealnost*, t. j. látka vyličení bášnického musí povznéstí se obrazotvorností k idealu ve způsobu svém — pokud nejvíce možno dokonalému — musí být skutečně krásnou. Z toho vyplývá, že velmi mnohé věci nehodí se k vyličení bášnickému, jelikož nemohou idealisovati se, když přílnutná nemoc, mnohá všední zaměstnání, operace lékařská atd.

2. *esthetická jednota*, t. j. celek musí ovládán být jedním hlavním cítemi, k němuž ostatní myšlenky a city nesmějí držit se jako pouhé přívěsky, nýbrž musejí být v těsném spojení s ním, tak že snadno a nenuceně z něho vyplývají a k dojmu celistvému jsou nápomocny.

3. *úplnost a zevrubnost*, t. j. plodu bášnickému nemá nedostávat se ničeho, co náleží k podstatě celku; s druhé strany nemá v něm být též nic zbytečného.

4. správnost. Tato týká se formy a záleží v pravém užívání toho, čím idea krásného se vyjadřuje. — Hlavně náležejí sem správné užívání tvarů mluvnických a znalost prosodie a metriky.

Jelikož básnictví pochází z citu a obrazotvornosti, protož jest hlavním jeho účelem, aby zase na cit a obrazotvornost čtenářovu a posluchačovu působilo, aneb aby se líbilo.

Hlavním svým účelem lší se básnictví od vědy, kteráž na rozum působí čili poučeje, a od řečnické, jež na vůli působí a buď k dobrému nakloňuje neb od zlého odstraňuje. —

Básnictví však může v jistých příčinách zároveň mít i účel vedlejší; ono může prostředně, vzbuzenými již city, působiti na rozum a vůli lidskou, — může poučovati a k dobrému nakloňovati. Tím spůsobem básnictví nejenom život okrašluje, nýbrž pomáhá též člověka vésti k dosažení jeho účelu, k ctnosti a blaženosti.

Básnictví dělí se povahou svou nejprve na dvě veliké třídy, na básnictví *subjektivní* a *objektivní*.

Líčí-li básněk své vlastní city a myšlenky spůsobem básnickým, neohlížeje se na svět vnější, jest to básnictví *subjektivní*. Vyličuje-li naopak svět vnější, jak působí na vnitro jeho a v něm se obrazí, jest to básnictví *objektivní*.

Předmětem básnictví subjektivního jsou bud *myšlenky* t. j. činnosti jeho mohutnosti poznávací (rozumu), aneb stav mysli jeho, totiž *city*. Subjektivní básnictví dělí se tudž opět na dvě, totiž na básnictví *didaktické* čili poučné a na *lyrické*.

Předmětem básnictví objektivního jsou bud *věci*, jak v prostoru vedle sebe se nachází, aneb *události*, jejichž

znaky v čase po sobě následují. Pokud události tyto ze svobodné vůle lidské vyplývají, jsou činy čili *děje*. Jim naproti jsou *výjevy přírodní*, t. j. takové události, kteréž silami přírodními, často ponhou náhodou se stávají. Dle toho dělí se objektivní básničtví na *popisné* a *pragmatické*. Popisné básničtví vyličuje buď věci v prostoru aneb výjevy přírodní; básničtví pragmatické lící děje. Děje vypravují se buď jako *minulé* — *epické* básničtví; aneb představují se tak, jakoby v *přítomnosti*; před očima našima se děly — *dramatické* básničtví.

Dle toho máme k rozdělení básničtví následní schema

subjektivní	{ didaktické
	lyrické
objektivní	{ popisné
	pragmatické

Máme tedy pět hlavních druhů básničtví:

I. *didaktické* neb *poučné*,

II. *lyrické*,

III. *popisné*,

IV. *epické* neb *výpravné*,

V. *dramatické* básničtví.

Z těchto pěti hlavních druhů nejbližší jsou proše básničtví poučné a popisné, mající s ní mnoho společného, z kteréžto příčiny množí jen tři hlavní druhy básničtví uvádějí, lyrické, epické a dramatické. Jelikož však literatura vykázati se může skutečně popisnými a povídánymi básněmi ceny rozhodné, nemohlo jich zde pomítnouti.

Pojednávajíce o pěti hlavních druzích odchýlili jsme se z rozličných příčin metodických od porádku svrchu dle zásad logických vytknutého, a přibrali jsme nad to ještě třetí dodatečnou — básně smíšené. Do této třídy vřaděny jsou všecky takové básnické plody, které s pořízením druhového rázu svého k tomu neb onomu ze jmenovaných pěti druhů hlavních připočisti se mohou. Tak jest ku př. bájka výpravná (epická), a spolu i povídání (didaktická), a selanka (idylla) jest brzy popisná, brzy výpravná.

Básnictví popisné.

Předmět nějaký *popsati* jest: písemně dle znaků jeho tak jej vylíčiti, aby si jej čtenář jasně a zřejmě představiti mohl.

Předmět nějaký *básnický popsati* jest jej dle znaků jeho písemně tak vylíčiti, aby tím cit čtenářův se povzbudil a obrazotvornost jeho příjemným spůsobem se pobavila. *Popisné básnictví vyličuje tedyž předměty dle znaků jejich tak; aby tím cit čtenářův se povzbudil a obrazotvornost jeho příjemně se bavila.*

Předmětem básnictví popisného mohou býti buď věci aneb *události*. Při prvních nalezají se vedle sebe *v prostoru*, při druhých následují *po sobě v čase*. V první příčině má básnictví podobnost s malířstvím, kteréž rovněž zobrazuje to, co vedle sebe v prostoru se nalézá. V druhé příčině zasahá popisování neb líčení formou svou do oboru vypravování, a mohla by se taková líčení nazvat *vypravovací líčení*. Předměty popisování druhu prvního jsou na př. krásná krajina, gothický chrám, vodopád; předměty spůsobu druhého: bouře, povodeň, výbuch sopky a t. d.

Ostatně může býti předmět básnictví popisného buď *skutečný* aneb *vymyšlený*.

Nutné vlastnosti každé básně popisné jsou: *názornost* a *idealnost*.

Aby básnický popis byl *názorným*, třeba uvésti v něm hlavně takové znaky, kterými obrazotvornost čtenářova činnou se stává a tak se povzbuzuje, že týž jest s to, aby si živý obraz o předmětu tom utvořil. Protož musejí se pominouti všecky představy částí neb znaků, které nepovzbuzují obrazotvornosti. Sem nálezejí ku př. všecky poměry číselné.

Idealnost popisu básnického v tom záleží, že básnický předmět, který popisuje, obrazotvorností svou okrašluje, a jej jako skutečně krásný vyličuje formou (řečí) dokon-

nalou. Toho dôsahuje jednako tím, že všeho lhostejného, nekrásného, všeho co by rušilo, ač snad v skutečnosti se nalezá, pomíjí, jednak znaky jednotlivé, jež spůsobilé jsou k okrášlení předmětu, přičinuje, aneb znaky na něm skutečně se nalezající tak méně, jak účel jeho vyžaduje.

Z toho spolu plyne, že objektivní pravda není nút-ným požadavkem básně popisné, nýbrž dostačuje *pravda básnická* čili *subjektivní*, která v tom se zakládá, že líčení neobsahuje nic odporujícího.

Popisy básnické nalezáme z husta jako části větších básní, hlavně zpěvů hrdinských. Tak popisuje Homér ve své Iliadě (XIII. 478—608) štít Achillův, Vergil v Aeneidě (VIII. 626—728) štít Aeneášův; Torquato Tasso líčí ve svém „Osvobozeném Jerusalémě“ sucho ve všech jeho úkazech a účincích, jimiž trpělo vojsko křížácké v Syrii.

Popisy básnické, tu většího, tu menšího objemu nalezáme v literatuře nezřídka i jako básně samostatně. Básníci cizí, kteří v oboru tomto díly většími se vyznamenali, jsou:

Angličan James Thomson (1700—1748) napsal „Roční počasy“ (the seasons), v nichž líčí přírodu v malebných její krásách dle čtyř dob ročních. Do jazyka česk. přeložil je Fr. Doucha. Dílo toto dalo podnět k mnohým nápodobením, hlavně v Němečku. Tak napsal Jindřich Brockes (1680—1747) „Irdisches Vergnügen in Gott“ [pozemská rozkoš v Bohu], Evald v. Kleist [1715—1750] „der Frühlings“ [jaro]. Mimo to zavdaly Thomsonovy počasy též podnět k Haydnovu oratorium „die Jahreszeiten“ [doby roční]. Albrecht v. Haller [1708—1777] líčí větší kolepou přírodu alpskou v básni své „die Alpen.“

V literatuře české vyskytuje se v době střední některé básně popisné pochybné ceny, jako: Blažeje Jičínského „Popis orloje na radnici Staroměstské,“ Václ. Da-sýpa, „o zemětřesení na Moravě r. 1581,“ Jana Leda „o hromobitné bouři“ atd.; „Popis nebe a pekla“ z 1620. Podobné jsou popisné básně z doby úpadku literatury české: Jana Černanského „O zemětřesení v Portugalii“ atd.; „O velikém rozvodnění v Čechách a ve Slezsku.“

V době novější máme mimo Ant. Jár. Pučimayéra překlad [z francouz. „Chrámů Gniedského“] [viz Jireček Anthol. III. str. 17], popisné básně od Františka Raymanna [1762—1829]: „Poslední den a soud.“ (od Vojtěch Nejedlého: „Poslední soud.“) nade všecky však vynikl Mil. Zd. Polák výtečnou básní svou „Vznešenost přírody“ Sem náleží též K. Vinařického „Časy roku.“

Příklady.

Popis bouřky.

(Z Polákovy „Vznešenosti přírody.“)

Rolníkův teď hlučná píseň rozléhá se výady,
Zvláště když je k obědu zve selka do zahrady;
V jabloňový stín se kladou mezi vrby vlastní.
Kde je z košův listných ohládek sející se v tichu šťastní.
Vinař bloudí mezi révím otočeným po vinici,
A v třešnici červenavé veselí se zahradníci.
Jakých pracevnosti darův z nohu hojnost vyšypala,
Tisícerou nám odměnu příroda za snahu dala!
Z šířících se mokův v dole traviny se zelenají,
Po rovinách ječné klasy valem již se ven metají.
Klasův tisíc ohýbá se proti kose na žitništi,
Oves jako brčál žene někdejším na kamenisti.
Nouze vyschlá hojnost našla, puživení roste v louce,
Veselens utešené běže sídlo ve chaloupce.
Zatím když si žencův hlouček pod jabloní cípovává,
V modru na dalece krásnéji škyrna škaredá se slívala.
Chmúry od poledne černí zastíněním nebes báni,
Které víc a víc se šíří, větru budí lité vání.
V kouli slunce oheň zhnatý k nesnešení prudce hřejí,
Horkem vřelý potu tok se s tváří k prsuom po mně leje.
V koší javorovém, v milování kde se ptactvo brodí,
Z hebkých listův větřík frašně ūlisný kde chládek rodí,
Tam si uřícený parnem k háji s harfou milou zajdu,
Pověsim jí na suk, v stínu ochlazení libé najdu.

Jak to slunce páli, jak to v modrého nebi hoří!
 Potok vysech, žízeň okotěšné nezabudky moří.
 V ječmeništi svou korunku pouvadlý koukol níž,
 K hájům, chlady libé dmoješi, vše se rádo z parna plží.
 Vznešené se okamžení blíží! — Dolů hárfo s suku!
 Dolů strojí! ať mi zvučí! ať se struny třesou v bluku!
 Ať se sypou hlasy, z temných oblaků ve hvozdú hustém
 Lijavce jak zasršení. Zvuč ve skalách, v dole pustém,
 V dalekosti krajův, hlásej v stráni, zahruž se i v lese,
 Až pak slavné hlaholení větřské do oblaku vznese!
 Dál a dál se nyní blíží strašných mračen chumelení,
 V půlnoci již rozmilého modra více patřit není.
 Žencův hlouček k dědince tam valem klúsá z pšeničniště,
 Bravův hejna, skotův stáda utíkají ze strniště,
 Vichřice teď vytrhnutá ze snu od daleka fučí;
 Z háje tiché větríčky pryč žene, v chvojně jedli hučí.
 K oblakům až po silnicích sloupové se točí prachu,
 Hrůza jasné kalí nebe, chumle mračen letí k strachu.
 K zemi samé střelně kolem třestí svížná vlaštovice,
 Husí hejno s kachnami se plaše potápí v rybníce.

V bouři a kouři,

Jekém a vztékem

Sínavé nebe se kalfí,

V oblacích strachy se valí,

Rachot se po nebi kouří,

V chomáče mraky se chouří.

Již se blíží,

S hůry níž,

Žene, valí, šíří,

Hlučí, bouří, vříří —

V lomozu třestí strom —

Hrom!

Stvoření klekní!

Mrakové v černění trou se slitěm,

V sinavu hrůza se shání litém;

Strach se ve zkamených oblacích vztéká,

Ze tmy husté blesk si chod seká.

Bouře se budí víc v ukruvně sile, průly v obloze.
A hromy rodí nám každinká chvíle.

Již se to valí nejvýši do moře, vlnoucí se v obloze.

Přes hory skály! Dál všechno vzdálení.

Dále a dále, hromy hromy, vzdálení.

Hrom bije stále! Dál všechno vzdálení.

Mihaví ohňové z černých rozpuklin zrak slepí,

Krupobitné mraky zuřící plamenové třepí;

Se studeným mrazem vzdálení.

Sype se ledovec na zem!

Jak to vevětnatých dubinách srší,

Vítr jak kňučí a líjavec prší!

Bože, Bože, co se to děje!

Protrhlé nebe proudy leje;

Bouřeniové mraky snáší,

Prší, až se o zem práší.

Hrom se blíží!

Blesk se kříží,

Vichr kňučí,

Sutky hucí!

Sto tisíc potoků divých

Žene se v stružinách křivých,

V blativém zkalení, v syčném jeku,

S čerentův se valí v proudném vztěku.

Hromové z dálí víc a víc z uhlův dvou

Hlukotem hrozným rozdírájíce jícný řvou:

Hrůza s tmou se prostřela v nebesku,

Prosvěcujeť jen křížením se blesku.

Vždy se leje, dmou se řeky,

K moři valí pěnné leky;

Tam své bouře krupobitné prášeniny

Nese přes hory a chvojně jedloviny.

Hrůza, jaká z hlubin kyne!

Strach se v oděv černý vine;

Smrt z své ohněplné huby

Plavčím vyšklebuje záby.

Vařící se vlny jako hory brzy plijí v jeku

K oblakům až proudy husté, brzy v syčení a vztěku

Do propasti chřtání jako mísček rázem koráb nesou:
Plavci blednou strachem, jako list se třesou.

Nenadále z hlaholení

Mrtvé plyne utišení,

Vít zvolna počal vátí,

Hrom přestává v nebi řváti.

To však mrtvou žlutost v tváři

Nezčervený marynář;

Vít on dobře, sllu krutou živlové že utišili,

V chvílce aby v nejvyšší zas stupeň vzteklost vyvýšili.

V brzkém okamžení zase

Hrůzu nebe bére na se:

Valy sedých mrakův přes hory se blíží,

Z rozpuklin jejich se blyskavice kříží.

Hromové chraptíci otvírají chrtány,

Hory řev a skály odrážejí.

Povětrí divoké znova se strhlo,

V bezedné jezero nebe se zvrhlo.

V moři se kloktem voda vaří a syčí,

Z vln přůtrže strašná vichřice fičí,

Vlny, zhlcujíce sebe, jak hory se věží,

Brzy zas ve hrozné propasti sražené leží.

Mocnost kyně!

Brzy tisíc mrakův černých pryč se s očí vine;

Chumle rachotících hromův k horám skalným táhnou dále,

Bručení jen temné v nebi slyšeti jest z dálky v mále;

Bleskot hasne, iděst se tiší, rozvzteklený jekot temní,

Mrakověnec osvěcuji jasně paprskové jemní.

b)

Popis ráje.

(Z Miltonova „Ztraceného ráje“ zpěv IV.)

Tak se do ovčince Páně první ten
dobył krádeč veliký.

na životá stromě, stromě uprostřed

zvídá: divráje, co jich rostlo koli, nejvyšším, sednul krkavcem.

— — — Tu s novým úžasem

vše, co smyslům lidským lahoditi můž,
vidí v úzkém prostranství, sklad přírody
veškeré, ba více — nebe na zemi!

Byltě rájem Páně blahoslaveným
tento sad, byv na východě Edenu
štípen od něho. I táhl Eden se
od Aurany*) na východ až k královským
věžím Selevcie**) velké, stavené
řeckých od králů, kde před tím drahně let
obývali v Telasaru Edenští.

V tomto kraji libém Pán svou líbější
zdělal záhradu; tu z země plodistvé
kázal růsti štěpům druhů rozličných,
zabývajícím i zrak, i čich i chut.

Uprostřed pak všech jich stál strom života,
valný, květný plodem ambrosiovým
z zlata rostlého, a blízko života
naše smrt, strom vědomostí vyrostal,

z vědomosti dobrá, drahé koupené

za vědomí zlého! K straně polední

tékla skrze Eden řeka široká,***)

během neměřit, nébrž skrze chlum

kostrbatý prošla, spodem zhlcená.

Bůh tu horu ohradě své za základ
zvršil bystrým nad proudem; ten z části své
ssaný líhou žízní kypré od země
vystupuje v svíží pramen, stružkami
sádek milý zapojuje mnohými;
potom sjednotě se padá strminou
toku v náruči, jenž ted se z průduchu

*) Jinak Haran, hlavní město v Mésopotamii.

**) Město na břehu řeky Tigris od Selevcií stavené, kterýž po smrti Alexandra Velkého nad zemí syrskou panoval.

***) Tigris.

mrákotného vyskýtá, a napotom rozdělený v čtyry valná ramena plynou na různo, a mnohá prochodi slavná království a kraje, o nichžto nemístná tu správa; lépe líčit (umění-li s to), jak z safírového vrelhoviště řeřabaté potišky zlatém po písku a perlách východních, valce se labirynty bludnými, pod stinnými odry plynou nektarem, navštěvují každé kří a svlažují kvítky ráje hodné, jež ne umění mohou hladké vě hradky a kliky titorné, nébrž přirození dobré naselo štědře v pláni, po vrších i dolinách, či je ranní slunce prvním zahřívá světlem, v širém poli, či je v poledne hustí šerých loubí chladí stínové.

Takové to bylo místo, krajina
blahá podívání rozmanitého.
háje balsámem a vonnou slzicí
ambrou, sady zlatolícím ovocem
navěšené milostně, chuf bavícím,
Hesperidské bájky, pravdivé li kde,
pravdivé tu jedno. Prostřed videti
luhy, palouky a stáda škubící
měkkou trávu nebo kopec palmový,
nebo květné lúno vodné doliny
prostřrající své vnadné hohatství,
kvítky každé barvy, růže bez trn.

Jinde opět stinná jeskyně neb skrýš
s chladným ústupem, jež réví záclonné
brunátnými hrázny mile obkládá
vybujnělé; zatím vody chřestící
se přeskrých se valí strání, na různo,
nebo v jezero, kde třepenatý břeh,
ověnčený myrty v křístálovém se
zhlídá zrcadle, své proudy spojuje,

Pejí ptactva kůrové, a větřci,
jarní větřci dchcem vonným dýšíce
s lúk a hájů, chvějícím se vedou šust
lupením, an zatím všeobecný Pan*)
s Hórami a Graciemi kolujíc,
jaro věčné uvádí. Ni planiny
Enny**) sličné, kdežto, sama pěknější
kvítek, kvítí méně krásné trhajíc,
Proserpina chycena jest od Dita
mračného, již Ceres světem hledala
tesklivě; ni při Orontě rozkošný
Dafnín háj, ni pramen věstí Kastalský
v rovnati se mohly ráji v Edenu.

Přeložil J. Jungmann.

Časy roku.

Jaro.

Ej, ledu kůra lístá běhluté vody více nepoutá,
Pádcej dolinou pěnivý se potůček ozývá.
Fiala, záliba má, libovůně potajmo vydává.
Jívnu odívá roucho nové; sady, louky osívá
Máj oko vábici leptou. Veselou si počíná
Píseň oráč a malý na palouky pasáček uvádí
Housata. Tóny milé echo rádo ve háji opáčí.
Máj sady, háje na ráje mění. Jaro páše ty čary.

*) Pan = (vše) jest příroda; Gracie jsou přijemní časové roku; Hory (hodiny) čas potřebný k zplození a ukončení věci všelikých. Milton tedy tuto básnický praví: že nyní přirozenost v nejpěknější své dokonalosti byla a každá chvíle něco nového a dokonalého přinášela.

**) Enna, krásná planina v Sicilii; Dafnín háj s řekou Orontem blíz Antiochie v Syrii, kdež byla studně jména stejného s onou Kastalskou v Řecku a jako tamta básnickou mocí nadávala. Pramen Kastalský jest pramen věsti básnický.

Léto.

Louka kosou sečená voňavé tady zápachy dýše;
 Žito bělá se; lepou lakovou rosa růži napájí,
 Úpaly záhubivými nový tamo sádek umírá,
 Nápoje žádoucí. Košatou sedají pode lípu
 Vazačové a hoví si, by sly nabývaly údy.
 Žito žaté ze polí již oráči vozí. Nenadále
 Bouře divá rachotí; i valí se palouky hubící
 Lijavec údolinou. Luh i háj zotaví se po bouři.

Jeseň.

Lány holé v okolí! ze sadů jeseň úrodu dává;
 Víno rodící révě ubírá tří opojnou.
 Roucho lesů měnavé, jako douha, nyní malováno.
 Líša novou nadějí se zasívá; sej se ujímá.
 Káně po háji volá; jelenů řičení se ozývá;
 Úhory málo zajíce tají a ve zaloze rána
 Záhubivá ho čeká; ach, ubíhati dále nemůže!

Zima.

Bouře hučí; ryšavé hájův odění opadává.
 Lítí Aeolovi synové sypají led a jíni.
 Bílé roucho šatí luhy, louky, rolfy, tu se září
 Líša rubíny setá. Bujnou řeku zima opíná
 Pouty tuhými ledův: i to milo jarému jonáku.
 O veselí! tu sedá do saní, jako léta je línou
 Půdu tepá ledovou a jinému o závod ubíhá.
 Aj jaro, léto mizí, uletí jeseň, ujde i zima.

Karel Vinařický.

II.

Básnictví didaktické (poučné)

Účelem jeho jest, aby působilo bezprostředně na cit a obrazotvornost čtenářovu a prostředkem těchto na rozum. Působíc na cit a obrazotvornost, chce básnictví didaktické líbiti se; působíc na rozum, chce poučovati.

Aby na rozum či mohutnost poznavači se působilo, musejí představovati se *pravdy*. Aby působilo se na cit a obrazotvornost, musejí pravdy ty v básnickou formu oděny a čtenáři předvedeny býti v takové řeči, která požadavkům básnictví vyhovuje.

Kdežto však při ostatních druzích básnických subjektivní pravda čili pravděpodobnost dostačuje, musí didaktické básnictví představovati *pravdu objektivní*; neboť bez této nedosáhlo by se účelu poučování.

V literatuře nalezají se následující druhy básnictví didaktického: vlastní báseň poučná, básnické poslání, báseň mravokárná, nápis a básnická průpověď.

1. Báseň poučná.

Báseň poučná (v uzším slova smyslu) představuje všeobecné *pravdy z mravouky* neb *filosofie*, z umění a věd, jakož i z oboru zkušenosti pomoci obrazotvornosti a citu s největší názorností a živostí řeči dokonale krásnou.

Takovéto všeobecné pravdy a pojmy jsou: nesmrtelnost, božství, svoboda; ctnost, nešlechetnost a t. d. Avšak ne každá všeobecná pravda, ne každá věda hodí se k tomu aby takovýmto básnickým spůsobem mohla se představit, nýbrž možno to pouze u těch pravd a věd, kteréž spůsobem nějakým lze obrazotvornost zidealizovati a tak představiti, aby obrazotvornost čtenářovu a jeho cit dojímaly. Tak nejsou matematika, chemie, grammatika atd. nijak předmětem básně poučné; naproti tomu lze zcela dobře básnický představiti nauku o básnictví,

o nesmrtelnosti duše atd. Verše rýmované a pravidla, jakými se tu a tam napomáhá paměti v děje- a zeměpisu, v grammatici, nejsou tedyž žádným básnictvím.

Prostředky, kterých básnictví didaktické užívá, aby v pravdě přesvědčilo, liší se částečně od prostředků, jakými přesvědčuje se v řeči nevázané. Jsou pak obzvláště: *básnický výměr, výčet obdoba a zjednotlivení*.

Básnický výměr má s logickým čili pravým výměrem pouze formu společnou. Co do obsahu skládá se z hromadění pojmu, kteréžmu, ježž vysvětliti mají, aneb podřízeny jsou aneb v něm jako znaky se nalezají; kdežto ve výměru logickém vyčítají se pouze podstatné znaky pojmu.

Výčet v tom záleží že přisuzujeme celému rodu, co jsme na některých jeho druzích shledali.

Obdoba spočívá v podobnosti jedné věci s jinými v jistých ohledech. Z obdoby dokazujeme, když jednomu druhu přisuzujeme, co shledali jsme na souřadném druhu jiném. —

Zjednotlivení (individualisování) v tom zakládá se, že místo nadřízeného, všeobecného pojmu kladou se jemu podřízené jednotlivé věci (individua).

Básně poučné složeny jsou obyčejně v hexametrech, v dvouverši elegickém neb ve verších alexandrinských s rými; užívá se ale též veršů kratších, jambických neb trochaických, obzvláště pětistopých s rýmem i bez rýmu.

Literatura.

U Řeků:

Hesiod (žil v IX století před Kr.) složil (prý) „*Theogonii*“ (rodopis bohů) a didakt. báseň „*Práce a dnové*“ zvanou. Poslední obsahuje v I. své části předpisy týkající se rolnictví a hospodářství, a mimo to i mravní naučení; druhá část obsahuje sbírku všelijakých pověr o praktické důležitosti jednotlivých dní v měsíci. Mimo tato díla připisuje se Hesiodovi též báseň „*Štit Hera-*

kleův" (hlíčí boj Herakleův proti Kyknovi, synu Aresovu, a Aresu samému, obšírně popisuje se tu štít, jako Herakles v boji tom měl), kteráž za podvrženou se pokládá.

Nejvýtečnější didaktický básník starého věku jest

Publius Vergilius Maro. Narodil se r. 70 před K. ve vesničce Andech u Mantuy, kdež otec jeho byl zámožný rolník. Vzdělání nabyl v Cremoně, Miláně a Nepoli. R. 47. odebral se do Říma, odkudž po dvou letech ze zdravotních ohledů do rodiště svého se navrátil. Od roku 42—37 složil tu své *zpěvy pastýřské* (*X. bucolika*) dle idyll Theokritových. R. 41 uděleno veteranům Oktavianovým 18 měst, mezi nimiž i Cremona. Veterani však nejsouce ještě spokojeni, zmocnili se též pozemků mantuanských, a Vergil, boje se o statek svůj, spěchal do Říma; žádal na Oktavianovi pomoci. Avšak r. 40. rozdělena nová část polí Mantuanských a Vergil, nechtěje ustoupiti, málem byl by býval od jakéhosi veterana zabit. Svými zpěvy pastýřskými získal si přátelství Maecenatovo, Horatiovo, Octavianovo, kterýžto poslední pozval jej ku dvoru svému. Od té doby trávil Vergil život svůj, neustále postonávaje, dílem v Římě, dílem v Neapoli. Tu složil nejdokonalejší dílo své, *zpěvy rolnické* (*georgiku*), 4 knihy, od r. 37—30. Po tom počal skládati veliké své *epos* národní, *Aeneidu* (viz epos hrdinské), kterouž aby dokonal, odebral se r. 19. do Řecka; v Athénách setkal se s Oktavianem, s nímž zase do Italie se vrátil. Cestou však zhoršilo se zdraví jeho tak, že v Brundusii téhož roku zemřel, maje 51 let. Krátce před smrtí svou chtěl prý *Aeneidu* spáliti, čemuž přátelé zabránili. Básně jeho zavedeny byli záhy do škol římských; v středověku pak nepožíval žadný básník tolik úcty, jako on.

Z uvedených hlavních děl jeho jsou *zpěvy rolnické* nejlepší, a zároveň i nejdokonalejší báseň didaktická, jakou v tomto spůsobu starý věk vykázati se může. Skládá se ze čtyř knih, kteréž pojednávají o rolnictví, sadařství, o chovu dobytka a o včelařství. Všecka výše

jmenovaná díla jeho byla na jazyk náš přeložena K. Vinařickým.

V Čechách básničtví didaktické záhy počalo se pěstovati. Mezi básněmi česk. tohoto druhu vyniká obzvláště Smila Flašky z Pardubic a Richmburka „Rada otce synovi“ naučení, jež otec, starý rytíř, dává synu svému, jak by se v stavu rytířském se ctí zachovati měl. V básni té nalézáme mnoho pěkných průpovědí.

Vojt. Nejedlý sepsal didaktickou báseň „Karel IV.“

Boleslav Jablonský (Karel Eugen Tupý) proslavil se svou didaktickou básní: „Moudrost otcovská!“

Z cizých básníků povšimnutí zasluhují:

U Němců:

Martin Opitz z Boberfeldu, psal a) „Zlatna čili o pokoji myslí“ b) „Útěcha v protivenství války.“

A. Haller „O původu zla,“ obsahu náboženského.

Chr. A. Tredge. Jeho „Urania“ jest filosofická báseň didaktická o Bohu a nesmrtelnosti.

U Angličanů:

Edvard Young (1681—1765) napsal „Kvilení noční“ obsahující myšlenky o životě, smrti a nesmrtelnosti. Do češtiny přeložil báseň tu Jan Nejedlý. Tomáš Campbell 1774—1843.

U Francouzů:

Mikuláš Boileau Despréaux (1636—1711,) byl zprvu právníkem, pak bohoslovcem a básníkem a napsal většinou dle Horatiova „de arte poética“ didaktickou báseň „l'art poetique“ (umění básnické.)

Příklady.

a) Idealů říše.

(I. zpěv.)

Sláva ti, sídlo nebes! kde v jarním světle volenci
u pramenů blaženosti vinou sobě palmy nevadlé.

Sláva ti, nesmrtných obydlí! k tobě vážně se blíží
posvěcený let můj, a do harfy milostivě zvučné

ve hluku strun veselosti plném tvé zpívati chvály
horlivě se vznáší; ó sily dodej klesající
mě peruti zemské, a do srdce mi sešli paprslek
své svatosti; nechat svěcené v člověčí prsa lívá
plápoly harfa nová, by k rajským chvátaly sídlům.
Krásný jest svět onen, kam vyzvlétnouce šlechetní
k chrámům nešmrtelnosti, Boží zastíněni láskou
slavněji se sboruji; do svých je radostně pojímá
bran vzněšená ideálů říš, a mateřsky vinoucí
k svým je prsům, jako dítky milé, udatněji k věčné
vznéstí se slávě učí. Tu brunátné jasněji svítí
světlo nebes veselých; v amarantů háji živoucím
rozkvětlá loubí, co na Hermonu krůpěje rosné,
tiše liší do prsou i hrdinskou silu i poklid.

Tu vzněšeným, jako plápolavou duši mládcovu tajná
tužba plná, proniká život ohněm háje svatého
veškery stíny; boží duchové jasných u potůčků
krystalových své krásy jeví důvěrně miláčkům.
Krásný jest ideálů kraj; vysoké jeho chvály!
slávou věncovaná božskou své rozbila věčně
sídlo milé zde ctnost, a její bezmračně se svítí
krása, velebnější nad valné oblohy jasnost,
jenž jasným proniká věděním světa končiny všecky,
odhalená moudrost, tu miláčky vodí zpytující
do svatyní tajných svých; tuť láska pověčná,
hojně vinoucí darů blažených, svůj růžemi vše
svět; spanilý stoupiv Genius s nebe, u zdroje krásy
nezkaleného učí radovat se ve slávě nebeské.

Mocnou on pravici zachytí struny jemně natáhlé
srdece milostnějšího, a z pustiny ráje si kouzlí.
Z číše duchů blažených tu hrdinství sily nabývá
ocelivé; ne k rozboření k nebi krásně se pnoucích
měst a věží, ne k vylévání krve bratra nevinné:
ztráti krutých osudů jemu vštězi pouta otrocká
dáno, a zlosti světa zuřící zrážeti outok.

Anděle lásky plný! ty na jasném vládnou Sionu,
v lůně božím hlavu posvěcenou skrýváš, a velebnou
snášíš tvář milosrdně na outlé své v prachu dítky.

Aj, tvá berla pojí kolující oblohy světla
k souzvuku slávy boží, a s říší víže nebeskou
zemské končiny; tyť provodíš smrtníka ze hloubi
laskavě k otci milosti plnému, a do prachu nervů
sladce trnoucích andělské nám rozkoše líváš.

Šťastný jest idealní svět, a milé jeho stánky!
Viz z ruky nejvyššího tekoucí proudy blahosti,
věčné proudy blahosti, co žíznících by tisice
mohli světů napojit; sem valné proudy se mějte
chvátavo, aj zdobný vám věrněji klínů podává
háj, tu vylejte živé své poklady; štědře ovlažte
vzhůru se pnoucí stromky, posilněte květ se pučící,
at věkosvížím oblažené duchy stínom obejmou,
at se radosti plnost roznáší v vichru letícím,
at dýchá v Zefýra květovonné křídle milosti.

Jasně se blýská nad svatyní tam odplaty vínek
hvězdokvětý; a vidí ho radostně ve slávě blaženců
bezkalné oko, a zpěna se udatněji činnost
v srdci čilém, a letí nesmrtelné chvály dosíci.

Kdo zbrání k vysokým se vynést nebesům, kdo sejští
do hlubiny světné? Jim pásem sily nevadlé
bedro se páše jaré, a v očích plane odvahy plápol.

Nuž po ctnosti svaté, moudrosti a krásy tajemství
nezmarná jim tužba hoří, a skutky živoucí
v blesku se oslavném pnou vzhůru na obrubě hvězdné
zvěčněnu býti. Tu těsnevitě zardíc se překážky
aj prchají a hynou. Po tvornou Genia myslí
v síle nové ožijí květotváří vyvstane krása.

Mrak pominul, a nahý v bytnosti se věrně obráží
svět zpytujícím důmyslům. Vzbuzená se lehoučkou
obraznost peruti nese v nadvětrné kraje světla
plápolavého, letí ode slunce ke slunci, a stoupá
do svatyně všehomíra. Tu pás jest nejvyššího
z blesku vitý a světů plesajících v okruhy. Sešli
s hůry svaté, ó, sešli milostné lásky paprslek,
otče, na dítky své; a jejich tobě k oslavě hlučné
zpěv poletí ade pólů ku pólů, a koule nebeské

zajme do víru radosti všeobsáhlé. Ty velebná,
tvůj to triumf, o ctnosti, ty vyšší's nad světy padlé.
Dcero boží, jediný všeomíra ty poklade, jasná
studnice andělské blaženosti, ty vládkyně kůrů
oslavených — ty chodíš po hvězdné dlažbě, všemocná,
neb ve chrámě světů kolujících sídliti ráčíš.

Ach, tvůj chrám je šlechetné srdce, ty s hůry paprsků
sešla jsi, ve klidné, důvěrné chašoupce obývat,
vkrásiti zemský byt do nebes, smrtníka slabého
v spolky duchů čistých uvodit, jej zjasniti bleskem
nesmrtnosti. Co zřím? Aj, tvými nebeštany hlučné
pléší vrchole háje svatého a studnice všecky
obživené v nádherném stály blesku pahorci.

Slyš! hlasitou zvučný háj rozlébá se radostí,
slyš; aj, v záři tiché sám pán se milostivě blíží.

Skloňte se skály! skloňte pahorci! ty věčně živoucí
cedře a palmo! Boží přede tváří skloňte se vroucně.
On přemilé navštíviti své, a do srdce radostí
nadzemských, neuhasnoucích sám prouditi ráčí.

Fr. Palacký.

b) Moudrosti otcovské.

(Z Jablonského.)

1.

Synu! dřív než počnes žítí Co jest jeseň bez ovoce?
Nechceš-li se někdy dočkat Co jest zima bez sněhu?

Stáří čestné bez vrásky Co jest život bez činů?
Rozvaž věrně na své myсли, Co jest květ bez krásy?
Vřele pak i v srdeci pocit Co jest květ bez krásy?

Tyto slušné otázky: Co jsou klasy bez zrna —
Dítky ducha zbaveny?
Co jest jaro bez květů? Což ovoce bez chuti?
Co jest léto bez klasů — Což i sněh jest bez bělosti?
Matka bez dcer, bez synů? Co jsou činy bez ceny!

2.

Nenaříšej v své chudosti
 Jakbys jen své vady zřel,
 Že ti Tvůrce v nemilosti
 Statků zemských odepřel.

Z tohoto vonného kvítí,
 Zdoběšeho lučinu,
 Nejen boháč radost cítí,
 Ale také *ty*, Synu!

Ono sladkozvuké ptáče
 V středu lesa temného
 Nezpívá jen pro boháče,
 Ale i pro chudého.

Hvězdy vyjdou a zas zajdou,
 Slunce vzchází a se sklání,
 A tak, Synu, jest v tom světě
 Ustavičné pohybání.

Svět se točí kolem světa
 Hvězda točí se kol hvězdy;

Kdyby sladci slavíkové
 Po žezhulicích kukali,
 Kdyby černí havranové
 Jak slavíci klokotali,
 A pobožní skřivánkové —
 Jako vrány krákorali —
 Synu milý! kde jsou rtové,
 Jenž by se tu neusmály?
 Když však národ pro zlou
 pýchu

Ono oko Tvůrce tvého
 V blankytovém oblaci
 Usmívá se na chudého
 Jako na tvář bohatce.

A ty krásné hvězdy zlaté,
 Ježto nasil na nebe,
 Nesvítí jen pro bohaté,
 Ale také pro tebe.

Však i tobě, Synu, dala
 Ruka boží země část,
 Neboť tobě darovala
 Tvoji krásnou, slavnou
vlast!

3.

Tak to bylo od počátku,
 Tak to jest a bude vezdy.

Měsíc točí se kol země,
 Se zemí pak kolem slunce,
 Srdce tvé se točí kol vlasti,
 A tak s vlastí kolem Tvůrce.

4.

Znak své mluvy s sebe
 svláčí,
 Když se k smrtelnému
 vzdychu
 V rubáš cizoty obláčí
 A v tom samovraždném
 hříchu
 Slepěk svému hrobu kráčí.
 Synu — toto není k smíchu,
 Ale k bolestnému pláči.

5.

Skřivan, i když písně zpívá,
Podle cizých zpěvanek,
Nikdy přece netajívá,
Že jest rodem skřivánek.

Mezi klenoty té země
Jestí život největší,
A nejtěžší světa břémě
Tíž jest krve člověčí.

Strašný zlosyn jest vrah
každý,
V jakýkoli oděn háv,

Viz ten kmen stromu širého !
Každá jeho ratolest
Musí ve všech dobách — jeho
Zlý i dobrý osud nést.
Národu zde uč se svému
Užitečný život vést,
Vší silou pomáhej jemu,

Krásná jesti útlá růže
Ve svém prvním něžném
puku,
Stydlivě když zardívá se
Ve květném svých sester
pluku.

A tak ty též, Synu, i když
všem bys mluvám roz-
uměl,
Nezapomeň při tom nikdy
Kým tě Tvůrce míti chtěl.

6.

Drze sahá ruka vraždy
Do života tvůrce práv.

Avšak zlosyn nejstrašnější,
Jakého zná příroda,
Zlosyn ze všech nejhříšnější
Jest — vrah svého národa !

7.

By moh' k svému blahu
zkvést !

Jeho sláva tvá je sláva,
Jeho čest je tvoje čest,
Jeho práva tvá jsou práva,
Tvým jest vše, což jeho
jest.

8.

Krásný jesti mladý slavík
Ve sladkém svých písni
zvuku,
Když to hlásá stinným hajům
Blaho své i svoji muku.

Ptáš li se, co nad to krasší, Jest to srdce, Synu milý,
 Polož sem svou pravou Ve svém pro svij národ
 ruku; tluku!

c)

České veršovství.

Základ a míru pravou Českého vylíčiti verše
 obmýšlím: komu jsou verše milé, pozoruj!

Verše vidíš tady v lehkonožém se zatáčeti tanci:
 tak si je slož; tuto Rek vazbu si obliboval.

Řek vyučil Latiníka: jak on slova čítal a vázal,
 stroj jazyka tvého stejně to míti velí.

Dávno to již Čechové*) sami cítili, jen že dokonce
 nestihli vrozených své řeči líbohlasů.

Neb lahoda mluvy jim posaváde se mátla ve verších:
 než, chce-li, sám u sebe Čech nalezá pomoci.

Jen nález cizozemstva lichý, za pravdu byv uznán,
 přičíval se Čechům: pravdy se tak minuli.

Poznávej, Čechu, již, jazyka všelikého že bytnost
 zvláště se vážiti má; z tvého si vezmi co dá.

Jdi kroky svýni, a jíti musíš: Řek jen tě provázej;
 bezpečnější hof vůdce pro verše není.

Řek jediný veršů zpytatel byl, a uměle sám je
 slíčil a dal hojně příklady ke cvičení.

S ním básník volným citu svého i verše je pánum;
 básníkům toliko skládati verše sluší.

Sám to velí jazyk osvobozen, jenž dluho jak otrok
 spoután byl jalovou grammatiků regulí**)

Onť ode tance držet se nedá řeckého dle taktu;
 tancuje, jak pouhým sám naučil se citem.

*) Blahoslav († r. 1571), Drachovský († r. 1644), Komenský († r. 1671),
 Rosa (kv. 1670—1672) a jiní.

**) Vábec nazývanou přízvučnou prosodií, kterou Pelzel první do svá
 grammatiky přidal.

Myslit Němce nechá, co svou by počnali mřrou,
 svou ale poskakuje, kam jemu líslo, nohou.
 Vézte, jinam se nedá obrátit, tak jeho žádá
 národní povaha: ta zjinačit se nedá.
 Má českou — tu neustupnou — hlavu, má nohy pevné,
 bystrého vtipu jest, i zmužlosti živé.
 Jen se neboj obtížností, jichž tobě namítá
 zvuk řeči rozličný: dobré se vazba složí.
 Průtažná línou se vláčí syllaba chůzí,
 kam slovo rychlonohé ve mžiku doskakuje.
 Vážnou délku čiješ; křepká hbitě hláska ubíší;
 sluch pouhý všelikou mřru ti ustanoví.
 Této dle mřry složíš ponenáhlou si šestinohý verš,
 chceš-li, i zasnoubíš mu pětinosku milou.
 Jen pozoruj, kde se zastaviti, kde ti kráčeti volno,
 jak ti pravidlo velí verše, po vůli budiž.
 Dřív ale hled' hojný si vyzískati češtiny poklad;
 v něm, co se tobě hodí, dá se nalézti slovo.
 Zvučné verše ty jsou, kdež jasny tvé ucho slýchá
 zvučky, a ve hláskách proměnu romanitou.
 Všecko-li tak položíš, by se vyřknulo jemně a jasně,
 máš, co ucho slýchá rádo, a čím se kochá.
 Drsnatu často zovou naši řeč samy sestry slovanské,
 zvučky že prý hromadí. Jak vady té zbudene?
 Bystrým šetříž okem je, by nikde se nepřely tobě;
 neb takovým sejtím krok nohy zastavují.
 Snadno a jasně jazyk vynese dvě zvučky po sobě,
 přes tři hrubé pachtí již se jeho strojové.
 Ač by i víc jemných se s družkami složilo hlásek
 přesbužnými, dovol spolku si zaštěbetat.
 Kdež se ale protiví hromada spurných spoluhlásek,
 rychle vyhod syrové křtaltu divého slovo:
 Byť by zlatých za časů ho Adam nebo Amos*) užíval,
 nestvůrou takovou hyzditi řeč si nedej.

*) Daniel Adam z Veleslavína, Amós Komenský, oba slavní zvelebovatele jazyka vlastenského.

Chut jemná, a tvých medová družek ústa Slovanských
 věrně povstí, co jest lībo a milo uším.
 Neb kde tvá lopotí se drzé zvuky vyslati ústa,
 tamž onyno zvučnou již samohlásku kladou.
 Avšak i dívka naše vplstá do věnce si *charpu*,
 an se *chrpou* honosí chrapтивí klassikové.
 Styd se, a již pomni spanilejší tvé řeči dáti
 kice, pokud jazyka stroj toho jen dovolí.
 Spurné vlož mezi jemnější, by splývala řeč tvá,
 nikde nezastavená: eit do uší ti to dá.
 V tom jsi ty volnější, že si tónem k délce pomůžeš,
 u kratší slabiky, kde hlasu pozdvihnuje.
 Však takové svobody v čas nouze a mřně užívej,
 neb svědomý plnítel zákona lépe činí.
 Řek má svou, Latinšk svou, jako Čech pravidelnost,
 rovněž i má vlastní k verši pravidla Němec.
 Svou ode nich se dělší povahou, se snášeje vůbec,
 an co Řekům to i nám káže rozum, eit a chut.
 Jedno nebud ke činu studeným: podaří se to dlo;
 a vždy citem se porad: verše plynouti budou.
 Neb český v tuto vazbu jazyk samovolně se dává,
 ač to dlouho slabým neznamenáno zrakem.
 Verš tu vidíš a slyšíš, jak ze rtů lehce vyblíží,
 bez nucení, v každém spůsobu, jež si volím.
 Kdož takové jazyku schopy dal? sama příroda, eit nás.
 Outlý eit naučil skládati verše Řeka.
 Snaž se, dosíci Řeka v líbezném původu tónů;
 na zvuky rozmanité čeština dost bohatá.
 Ačkoli vyznávám, zvučnější bývala ondy,
 než jí ozdoby té odňala grammatika.
 Tón jasný, zvonový, jenž líbeznosti dodával
 ondy děvám českým, ztemnila grammatika.*)
 A chtěla chut by nová své zpět si požádati právo,
 vím, že zdvihne povyk poznovu grammatika.

*^o) Grammatikové 16. a 17. století zanedbávali již blahožvučné lidšky č., píšicí a vyslovující temné č., ku př. růže, strúmek, půvab a j. na místa: růza, strůmek, půvab.

Kdož si koliv, vyjevš-li se někdy, smělče budoucí,
pakli duchem velikým jímati srdece budeš.

Nedbej nic povyků takových, i neboj se, nováhej;
věř, pomine hluk ten, — zač tu ti ráje ručí:

Ondy labut čacká slavnou započnala písceň,
an krkavee opodál krmě se zahlédl ji.

Ledva zočil perutě sněhobílé, ledva že slýchal
po ztišeném se její proudu ozývati hlas:

Zdvihna se roztřepený povolával ptactvo nečisté,
jež by tu důstojnou ve zpěvu překřičelo.

Káně, luňák, jestráb, straka, vrána a kafka a Čejka
slístli se ke hlučné akademii jeho.

Aj, tu se krákání vůkol rozléhalo v rýmech
kostrbatých, až pak chrapativi ustoupili.

Než co činila labut? — Hlučivé nevšímala si chatry:
libezným slavné skončila písňe hlasem.

Tam ti zlobou soptce nerád svůj snesli, a hejnem
pokřikujíce po ní mrštili nestydatě.

Nešvar jí nechytí se: po čistém nesla se proudu,
zlelika se potopíc, vyšla a zapěla zas.

Hejno tūpě s hanbon odetáhlo na krčmy necudné,
an se labut slavila svým zpěvem obnoveným. —

Spadlo-li již vám bělmo s očí? čili ještě ta krásá
zakryta vám? — Bohužel, slunce slepý nevidí!

Krtkovi ondy křeček vykládal, jak velekrásný
svět náš jest, kdy se naň zasměje slunce milé.

Chtěl to vidět ten podzemčan: za pravého poledne
z díry vylezna hleděl vůkol, a tak se divil:

„Já věru nie nevidím, co jsi líčil: zdálo se tobě,
co však opravdu není; tvé oko tě klamalo.“

Jestliže je mnoho těch krtků mezi námi, zaujistě
já tady vykládal barvy nadarmo slepým. —

2. Básnický list (poslání, epistola).

Básnickým listem nazýváme básně, kteráž, látku i účel
s básní poučnou v užším smyslu společné mají, ve formě
listu nějaké osobě (skutečné nebo smýšlené) svědčí.

Od listu obyčejného liší se podstatně tím, že, ač osobě jednotlivé svědčí, přec vždy určen jest pro veřejnost a v oboru všeobecného a idalného se povznaší; osoba, kteréž svědčí, jeví se jen jako reprezentant celého stavu.

Proto musej obsahem jeho býti pravdy, jež má v všeobecnou důležitost a zajímavost.

Co do formy, užívá se delších jambických neb trochaických, ve slohy nerozdelených veršů; též hexametru a verše alexandrinského.

Řeč musí býti věci přiměřená, nelisčená a jasná.

Literatura.

Tento druh básnický pěstoval se obzvláště ku konci minulého a na počátku tohoto století.

Mezi básnickými listy věku starého naleží první místo Horatiovu „listu k Pisonům.“ Skladatel tohoto listu, Quintus Horatius Flaccus, obyčejně jen Horác zvaný, byl vrstevník Vergiliův. Narodil se r. 65. př. K. ve Venusii Zámožný a rozumný otec jeho, zpozorovav neobyčejné synovy vlohy, záhy odebral se s ním do Říma, zaopatřit mu lepšího vychování. Tam zabýval se Horác, rozličné maje učitele, zprvu studováním básní Homérových, pak zanášel se filosofii, dějepisem, a důkladným studováním básnickův řeckých i římských. Když mu bylo 20 let, odebral se, jako činila tehdejší většina mladíkův římských, k úplnému vzdělání svému do Athén, k všeobecné to tehdejší doby universitě. Roku 44. př. Kr. povstala v Římě veliká politická bouře, Brutus a Cassius odebrali se z Italie do Athén svolat mládeže římské, tam studující, do zbraně. Horác vstoupil jako tribun vojenský do vojska Brutova a súčastnil se bitvy u Philippů (43. př. Kr.) Používaje částečné amnestie, vrátil se po porážce vojska Brutova do svého rodiště a odtud do Říma. Zde seznámil se s Vergilem, Maecenatem a Augustem. Od Maecenata obdržel statek v území Sabinův. Žije tak v utěšené prázdnidlem v Římě dletem.

na statku svém, vzdělával se neustále hlavně studiem básníků řeckých a napsal větší část svých děl básnických. Krátce po smrti přítele a příznivce svého Maecenata zemřel Horác náhle r. 9. př. Kr. — Díla jeho básnická jsou následující: *Ody* (*Carmina*), 4 knihy; *Epody*; *Carmen saeculare*; *Satyry* (*Sermones*) 2 knihy.; Listy (*Epi-stolae*) 2 knihy. Z těchto posledních nejznamenitější jest „list k *Pisonům o básnickém umění.*“ (*Epistola ad Pisones de arte poëtica*), v kterém ukazuje cestu k básničtví a náhledy své o tragédii a básničtví vůbec podává.

U Francouzů nalezáme básnické listy od *Boileau-a, Racine-a, Rousseau-a, Voltaire-a a j.*

U Angličanů Alexandr Pope.

U nás psali je: *Puchmayer, Rautenkranz, Ant. Marek, Šeb. Hněvkovský, Čelakovský, Vinařický.*
Příklad.

Janu Holému,

slavnému básníku slovenskému, poslání z Čech.

Stroj se na cestu, sivá holubičko, poselkyně srdeč prostromilých! Nuže nožku podej; já připnu na hebkou pásku ti list, ty jej od Polabí poneseš za Moravské ourodné krajiny k dolinám vábného Pováží.

Bedlivě tam se ptej: Kdež obývá kněz Madunický? Přívětivý k němu tobě Slovák i Slovenka okáže cestu milou. Žádoucí až pak okénko uhlédáš, kdež bydlí muž jemnocity, důvěrně a družně hněd zavrkej; uslyšit on tvůj hlas a láskavě tobě naproti vyjde; přítul se potom k němu a směle proužek blánky ukaž a čekej, až odepne ti pásku a lístek, a družným přisvědč zavrkáním obsahu a písma: „Pozdravují tebe, pěvče milý, bratří na Vltavě bydlící, želají věku Tobě blahoslaveného.“

Zív Tebe dlouho nebe: Ty jen oslavuj otčinu sladkou! Ohlas my slyšeli zpěvu Tvého, i jakž na Moravě král Svatopluk slavnou založil říš někdy Slovanskou, a svorným spojil souvazkem své vlády mohútné

národy pobratřené v Polabí i na Visle a Odře;
jakžé Cyrill a Method jich uvedli ve víry a lásky
jednu obec, a vlast za hrobem jim okázali věčnou.

Žel, že vinou pyšného a sobělibého potomstva
říše Svatoplukovy mlela sňa i hasnula sláva!
Střídá věků onen odkryla blud, s oka sloupnula kširu;
uzdravený ale zrak se kalí a na otčiny slávy
pláče rumech; raněné hořem típí srdece bolestným.

A kdož lék položí zjitřené na ty rány a jízvy?
Kdož napraví otců blud a hřich? — Jen jednota vůle
a zrak jasnohledý! — Synu Tatry, pravlasti slovanské!

Pohléď na důhu: v ní splývá barva do barvy
a v jediný se celek snoubí. Tělo světla a kroj jsou
barvy, a rozprchají se; tělo mře a roucho zetlivá.
Světlo pramen nalezá ve slunci, a duch neumírá.

Mrav, kroj a roucho krajin rozličné jsou duhy barvy;
necht se časem jimi zrak zabaví; ale národu slunce
jest jasný jeho duch, vůle spojená jeho sňa,
a svorného ducha zjevení řeč jednoplemenců
jedna. Otec jediný v nebi jednotu káže i lásku;
víry Cyrilovy hvězda posud nám s oblohy září;
a hle, sjednocenou pod žezlem jednoho krále
zříme Svatoplukovu novou říš; sama příroda poutá
nás řečí vespolné vazbou: duch lásky bratrské
nás jen ovívej, a hradnou záštítu vlast bude mítí,
již ani Čud, Frank, Mongol neprolomí ani Osman.
Než ty přede všemi, krále Svatopluka pěvče slovutný!

Nově nalad struny a zvučnýmvarytem po Lumíru
nam oslavuj reky vlasti ve souhlasu s podvyšehradským
pěvcem — a pohněš námi, Vyšehradem a všemi vlastmi.

K. Vinařický.

M. Blažek: Druhy báseňské.

Báseň mravokárná

č. satira.

Odkud „satyra“ jméno své má, není dosud dosta-
tečně jasno.*)

Báseň mravokárná čili *satira* představuje *vitálným* a *rozmarným* spůsobem neřesti, vady a poklesky lidské, aby je posměchem a pohanou pokárala a napravila.

Avšak při všem tom musí satira, i když osoby jednotlivé na pranýř posměchu staví, v slušných mezích držetí se; musí káratí a trestati věc samu (t. j. poklesek) a nikoliv osobu. Samo sebou rozumí se, že vady a chyby tělesné, jež nevisí od vůle člověka, nemohou být nijsk předmětem satiry; totéž platí i o skutečných pře- a zločinech. První protivuje se humanitě vůbec, druhé bylo by proti účelu a mezím poučného básniectví.

Kde by satirik pouze a výhradně proti osobě se obracel, aby ji snížil, neb kde by dokonce předhazoval jí nezaviněné vady tělesné aneb vady a chyby takové, jichž se nedopustila, nepsal by satiru, nýbrž *pasquill* (hanopis.) Přeháněli se pak chyby něčí, skládá se místo satiry — osklivost budící *karikatura*.

Co do obsahu svého jest satira buď *vážná* (přímá, positivní), aneb *rozmarná* č. *humoristická* (nepřímá, negativní.) Převrácenost lidské vůle, panující mravní vady lidí jednotlivých aneb celých tríd představují se přímo v barvách nejkřiklavějších a bičují se v satiře vážné. Mravné vůbec samo o sobě tak důležito jest, že nesmí učiniti se předmětem žertu a smíchu, sic chybilo by se proti mravnosti.

*) Satira dicta sivo a Satyris, quod similiter in hoc carmine ridiculæ respu-
dendæque dicuntur, quæ velut a Satyris proferuntur et flunt; sive saturæ
a lance, quæ referta variis multisque primitiis in sacro apud priscos diis
inferebatur; sive a quodam genere farciminis, quod multis rebus refer-
tum saturam dicit Varro vocitatum. (Diomed. III. p. 483 P.) Druhý ze
této výkladu za pravý dlouho se pokládal, a jmeno satiry vztahováno
k rozmanitosti obsahu.

Satira humoristická posměchu vydává slabosti v myšlení, předsudky časové a slabé stránky života zevnějšího, kteréž, byť i přímo zhoubny nebyly, přec rozumu protivují se a směšny jsou. — K dosáhnutí účelu svého používá satira humoristická vtipu a ironie.

Vtipem nazýváme mohutnost, nalézti vzdálené podobnosti. Jím odkrývá se směšnost věci. Vtipné jest jest ku př., co Börne praví: „Když Pythagoras větu svou nalezl, obětoval hekatombu (= 100 zvířat volů); od té doby třese se každý vůl, když nějaká nová pravda se odkryje.“

Ironie (= opáčné mluvení), jemnější spůsob výsměchu, za prostosrdceňost neb nevědomost se skrývajíc, právě opak toho praví, co pronáší. Ze souvislosti celku musí ale pravý smysl bez obtíže poznati se. Ironie jest čtverácká (šíbalská), skrývá-li se pod roušku prostoty (naivnosti.)

Forma satiry jest velmi rozmanitá. Satira vyskytuje se brzy v řeči nevázané, brzy v řeči vázané. A tu zase užívá se veršů alexandrinských, stance, znělky, pětistopého jambu s rýmem i bez rýmu, trojměru, hexametru. Brzy oděna jest formou vypravování, jest tudíž *epická*, brzy zas formou písni, je *lyrická*; též mnohé *romány*, *eposy*, ano i *kusy divadelní* bývají podstatným obsahem svým satirické.

Literatura.

Starým Řekům byla satira jako zvláštní druh básnický neznáma, ač veselohry jejich mnoho satirického obsahovaly.

Do literatury uvedena jest od Římanů, u nichž i nejvyšší dokonalostí dosáhla. První sbírku básní smíšených s názvem „*Saturaे*“ vydal

Q. Ennius, nar. r. 239 př. Kr. v Rudiích v území Peucetiů. R. 204 sloužil ve vojstě římském v Sardinii, odkudž jej M. Porcius Cato do Říma přivedl. Tu živil se *Ennius* od vyučování řečtině a od upravování kusů

řeckých pro divadlo římské. † r. 169 př. Kr. Největší slávy požíval jako básník epický, vydav *Letopisy* (*Annales*) v 18 knihách, obsahujících dějiny římské od příchodu Aeneášova do Italie až na jeho dobu. Jest to první hexametrem psané dílo v literatuře římské. Dále psal *tragædie* (dle Euripida) a svrchu zmíněné *Satiry*. — Příkladu jeho následoval

M. Pacuvius, nar. ok. r. 218 před Kr. v Brundusii, žil v Římě jako malíř a básník a psal *tragædie* (dle Sofoklea) a satiry. † r. 130 před Kr.

Satiry obou jmenovaných právě básníků neměly rázu satir pozdějších; převládal v nich tón vážný, byly rázu povšechně didaktického. Rázu osobního, jejž satira potom navždy podržela, dostalo se jí od

C. Lucilia. C. Lucilius, nar. okolo r. 148 před Kr. pocházel ze zámožného rodu rytířského v Campanii. Myšlenky své o všem, co viděl, slyšel a četl, složil ve svých satirách, v nichž život tehdejší co do politiky, mravů i literatury podrobil ostré kritice. Byl muž všeestranně vzdělaný, zdravého rozumu, bодré myslí, vtipu ostrého a překypoval svěžím rozmarem. † r. 103 př. Kr. Rázu uměleckého a zdokonalení nejvyššího dosáhla satira římská

Horatiem (viz „List básnický“). Upustiv od politického směru Luciliova, obrál sobě Horatius za předmět líčení pošetilostí a směšných slabostí společnosti římské a líčí tehdejší život vtipem vytříbeným, který nieméně ostře zatímná a vady jednotlivců na pranýř směšnosti staví. — Dle jeho příkladu skládali satiry:

Persius Flaccus (34—62 po Kr.), kterýž s trpkou pravdou líčil vady své doby, a

D. Junius Juvenalis (38—119 po Kr.). Byl dlouhý žas rhetorem; jsa stařec 80letý byl prý až na nejzadnejší končiny Aegypta pro ostrost své satiry vypovězen. Zanechal 13 satir, z nichž pravé dílo mistrovské jest šestá. Líčí v nich vši silou rozhořčeného ducha svého vtipem perným hlubokou mravní skleslost své doby a

s trpkostí bičuje prostopášnosti a mrzkosti svých vrstevníkův. Při tom jeví se při básníkově samém pravý římský duch a charakter.

V novější literatuře vynikl v oboru tomto:

U Francouzů: Frant. *Rabelais* (1483—1553). Byl to nepokojný duch, který několikrát změnil svůj stav; byl františkánem, benediktinem, knězem světským, profesorem medicíny, posléze farářem. Velikým satirikem jeví se v satirě vlastní, užívající v satirickém románu (*„Gargantua“* a *„Pantagruel“* viz román).

U Angličanů, jejichž literatura bohatá jest na satiry, proslul především *Jonathan Swift*. Narodil se r. 1677 v Dublině, byl muž přívětivý a dobročinný, avšak neštěstím tak stíhaný, že v staré šíleným se stal a v stavu tom roku 1745 zemřel. Nejpředejší jeho satirické dílo jsou „Gulliverovy cesty“ (česky od K. Pichlera). Mimo Swifta zde povážlivutí zařadují *K. Churchill* a *S. Foote*.

U Italů: *Giuseppe Parini* (1729—1799), jehož satira „*den*“ (il giorno) kárá život „lepších“ tříd a nemálo k napravení spustlých mravů v Itálii přispela. *Giuseppe Giusti* (1809—1850).

U Španělů: *Miguel de Cervantes Saavedra* (viz rom.)

U Němců: *Sebastian Brandt* (1458—1530) psal: „*Narrenschiff*“ aneb „*Schiff aus Narragonien*.“ Všecky možné druhý blázni přijímá básník na svou loď, do kteréž konečně i sám vstupuje. V díle tom vyslovena jest jako nejvyšší zásada: Poznej sama sebe.

Tomáš Murner (1476—1536), byl mnich a odpůrce Lutherův. V díle svém „*Narrenbeschwörung*“ nadepsaném kárá jednotlivé stavy, učence, duchovní, advokáty, knížata. Jiné satirické dílo od něho jest „*die Schelmenzunft*.“ —

Jan Fischart (1531—1590), největší německý satyrik.

Hans Mich. Moscherosch (1601—1669), *Abraham a Sancta Clara* (1643—1709), svobodný pán z Canitzů (1654—1699).

Chr. Ludvík Liscow (1701—1760), *Boh. Vilém Rabener* (1714—1770), *Jean Paul Richter* (1763—1825).

U Rusů: kníže *Kantemir* (1708—1744), *Dmitrijev*, *Šachovskoj*, *Voejkov*, *Puškin*.

U Poláků: *J. Kochanowski* (1530—1584), *J. Krasicki* (1735—1801), *K. Wegerski* (1755—1787), *Niemcewicz*, *A. Górecki*.

U Jihoslovjanů: *F. Brzezowački* (1754—1805), *Ivan Trnski*, *Vl. Zorac*, *Ant. Glegljević*.

U Čechů pilně vzdělávala se satira již v starších dobách; ze XIV. věku pocházejí básně satirické: *Podkoní a žák od Smila Flašky z Pardubic*, obsahující vtipnou hádku mezi štolbou a studentem o přednost stavu; *Satiry o řemeslnících*, kdež na posměch se staví vady a pošetilosti rozličných stavů; *O sedmadvaceti bláznech*, *Svár vody s vínem*, a j.

Za dob rozbroujů husitských skládáno mnoho satirických a potupných písni na posměch rozličných stran, ku př. na *Husity* a j.

K básním satirickým počítá se též *Jana Am. Komenského* výtečná báseň „*Labirynt světa a ráj srdce*.“ — Dále patří sem též *J. Fl. Hammerschmida* „*Allegoria*.“ *Proteus felicitatis et miseriae čechiae*, latinsko-české satirické vypsání obyčejně českých (r. 1715).

V době novější pěstována obzvláště satira humoristická; v ní vynikli: *Langer* (Rukopis Bohdanecký, Kopřivy), *Koubek* (Básnickova cesta do pekel), *Rubeš* (některé deklamovánky a humoristická díla), *Frant. Hajniš* (Kopřivy), *Karel Hávlíček* (Křest sv. Vladimíra, Epištoly Kutnohorské), *Vinařický* (Sněmy zvířat).

Příklad.

Ze satir Horatiových

(I. knihy, I. satira.)^{*)}

Čím je to Maecenate, že žádný svým povoláním
Bud samoděk voleným, neb jež jemu náhoda vrhla,
Uspořojen nežije, chválí různé sledující?

„Ó jak přešťastní jsou obchodníci!“ tu letný
Rekne vojín množstvím trampot maje zemljené údy,

Obchodník naopak, když zmítá vichřice loďstvo:

„Býti na vojně je líp. Což pak? Bojujem; za hodinku
Bud náhlá smrt, vítězství neb vzejde radostné.“

Rolnská chválí, kdož práva a zákona znalcem,
Pakli za kuropění o radu kdos na vrata bouchá.

Z venku do města onen potažen-li je, dav rukojemství,^{**)}

Jsou že jenom blažení, kdo žijí ve městě, nařská.

Ostatní o lidech těch — tak mnoho jest toho — mluvku
Fabia^{***)} unaviti s to je. Bych nenudil tě, poslechni,
Kam všim tím mřím. Kdyby bůh nějaký: „Tedy“ vyřkl
„Co chcete, vám učiním; ty, kterýžto posud jsi vojinem,
Bud kupcem, právník rolníkem; odejděte odtud,
Stav proměnivše tudiž svůj, odtud odejděte. Ejhle!

Což tu stojíte? — by nechtěli, ač být šťastní mohouce.

Proč by neměl právem na ně Juppiter obě nafouknout
Tváře porozhněvaný, †) a odepřít jím tak ochotnou

Přště svou volnost, by jejich přání sluchu doprál?
Bych mimo to smíchem, jak ten, jenž žerty vyučuje,
Až na konec nedošel, — ač směšně povídati pravdu
Což mi vadí? i hochum darují pokroutky lichotní

^{*)} Satira tato obsahuje trpké posouzení nespokojonosti lidské a zdroje jejího, lakovství.

^{**) D}av rukojemství. Dle římských zákonů musel obžalovaný, chtěje podržeti osobní svobodu, bud sám jistou částku peněz zaručiti neb postavit rukojmí (vades), které se zaručiti, že v den od praetora ustavený ku přeličení se dostaví.

^{***) M}luvku Fabia, — byl to snad jakýs Fabius Maximus, který o stoické filosofii bez pochyby velmi rozvláčně psal.

^{†)} Tváře nafouknout na znamení nevole a hněvu.

Učitelé, učili prvním by se rádi začátkům;

Žertu nechavše, ale přec vážnou rozpravu počněm;

Tam ten, jenž obrací pevným ztuhlou zemi rádlem,

Tento šibal krčmář, i vojín i ti, jižto plaví se

Vším odvážně mořem, lodnici, že jen proto práci

Podstupují, v starí jistou by se ukryli prázdeň

Prý, až nahromadí si potřebnou potravu: tak jak

Mraveneček — vzorem onť jim — velké píle maličký

Vláčí ústy co může a svou na hromádku přidává,

Jižto staví velepamětliv, velepečliv o příští.

Ten však, nakloněné když vodnař^{*)} léto zatemní,

Již víc nevylézá, a prvé sobě nahledaného.

Moudře užívat umí, kdež tobě ni parno žehoucí

Nevypudí zíšnost, ani bouře, oheň, moře, válka,

Nic nevadí ti, jenom by nebyl tebe nikdo bohatší.

Což je ti nesmírnou hromadu zlatu platno a stříbra

Pokradmo v vyduté s bázní ukládati půd?

*„Z této-li odbíráš, zbyde levný tobě trojníček.**)“*

Než to nečiň, jakou dělaná má hromada krásu?

Byť by tisíc obilí tvá mlátnice mlátila stokrát,

Přece nepojme toho tvé víc než mé břicho: jak když

Bys chleba uzlíček mezi otroky na pleci tísnilé

Někdy právě nesl, proto nic víc bys nepřijal než

Ten, jenž nic nenesl. Neb řekni, co záleženo, kdo

V přirozenosti mezíči žije, zdaž sto jiter či dokonce

Oře tisíc? „Z velké hromady však jest milo bráti.“

Jestliže zůstavuješ ze malé nam bráti toliktéž

Proč své víc našich chválíš si obilnice moučnic?

Jak kdy nepotřeboval bys nic víc než vody vědro.

Neb jen číši, kdybys řekl: „Já rač z veltoku nezli,

Z této studánky totéž chci si nabrat.“ Takto se stává,

Pakli těší větší množství lidí, nezli se patří,

^{*)} Když vodnař léto zatemní — v zimě. V jižních krajinách pozdně stává zima z hojných dešťů a slunce v polovici lednu vstupuje do znamení vodnaře (Aquarius).

^{**) Znamení uváděc („ . . .“), mezi nimiž jiným tiskem věta vytištěna, znamenají námithu, kterou básnický smyslu odpůrců svých sám si staví a pak zvrací.}

Ausidus*) odtržené se břehem že dravý je umáš.

Než kdo tolik žádá pouze, kolik třeba, ten vodu bahinem

Rozkalenou nehtá, mi se ve vlnách noutápi.

Dobrá částka lidí bažením podváděna kladouným

„Dosti není nic“ dří, „de jinak ani tvá cena soudí.“

Což počneš s takovým? Bílouka zmech, jehkož rád

Zůstati jím chce, jako kdo vypravují že v Athénách

Jsa špinavec bohatý, obecenstva hlasem polhrdšaval

Tonto řečí: „Píska obecenstvo mi, já ale tleskám

Sám si doma, když prohlížím své v skřni si peníze.“

Tantalus od pysků tekajících žíznivě dychtí

Po prudech. Což k smíchu? Jmenem změněným se o tobě

Báje vypravuje; pytlíky-li sebrav odevšad

Nespě, dychtě pořád, a sváost řetíti takřka

Jsi přinucen, neb z malovaných veselí se obrázků.

Což nač dobrý peníze nevíš, nač jsou užitečny?

Chléb kupujem, zelení, šestník vína, k tomu ještě

Lidská přirozenost čeho snad by se zřekla bolestně

Či snad bdít, hrázou být bez sebe, a v noci ve dne

Báti se zlých zlodějů a požáru a služebnicků,

S svým utekou že lúpem, jest to snad zábava? Těchto

Já bych vždycky bažil nejvíc postrádati statků

O stonavé-li tělo však zimnice se jme pokoušet,

Neb kdy jiný případ tě upoutá k lůžku, nalezneš,

Jenž by při tobě sedel, strojil úlevu, lékaře pozval,

By vzkřísil, dětem a známým tě vrátil drahoučkým?

Nepřeje uzdravení žena tvá, ani syn, na tě všechni

Nevrou sousedé, známi, na tě chlapei i holky.

Pak se divíš, kdy jenom strábra nejvíc si vážíš,

Jižto nezasluhuješ, s láskou že se nikde nepotkáš?

Chceš-li přesbužné, jež příroda práce bezo vší

Poskytuje, v krulu přátelském ochrániti sobě,

Nešťastně, maren je pokus tvůj, jak kdo by osla

Rejdištěm poslušně učil se proháněti s uzdou.

Zkratka konečně, zanech sbíráni, více-li máš, měj

*) Ausidus, říeka na blízkou rodničku Bořatova tekoucí.

Bázeň před chudobou menší a končiti práci
 Počni, po čemis toužil, kdys zlakal, bys nečinil jak
 Ummidius jistý. Nedlouha to bájka. Bohuč jsa,
 Tak že peníze měřit mohl, než takové špinavosti,
 Nikdy že lyp ošacen nebyl otroka, až do starosti
 Nejposlednější, že o potravu nouze ho vrhne
 V záhubu, strach mísval. Sekyrou ale jej vybavenka
 Ze světa odpravila přeudatná Tyndareovna.*)

*"Nuž, což pak mi radíš? Bych žil jako Maenius aneb tak
 Jak Nomentanus?"***)* Ty pořád věci sobě protivné
 Naproti sobě stavíš. Neporoučím já ti, lakomec
 Státi se, an ti nedám, bys byl mrhavým darebákem.
 Jest ve věcech všech mřra jakás, jisté meze krátece,
 Jichž ni v před ni v zad co pravé obstati nemůže.

Odkud jsem odešel, se vracím: lakomec že nižádný
 Nechválí sebe, spíš velebí stavu lidstvo jiného,
 Výmě cizí, jelikož koza vláčí roztaženější,
 Jej zzhírá hubenost, s větším on nikdy se chudších
 Nesrovna množstvím a předčít všecky se pachtí.
 Tak písečímu vždy bohatší cestu zastoupí,
 Jak když tálne letem vůz soupřež z kolny vyjedší,
 Vozka za koňmi trčí předními nevšímaje sobě
 Předstíženého, kterýž mezi posledními uhání.****)
 Tím je to, že zřídka, kdo by vyznal, že blaze živ byl,
 A skončiv spokojen svou dráhu život ten opouštěl
 Hostu sytému roven, takového je možno najít.

Již toho dost. Krhavého abys Crispina†) že já jsem
 Skříně pokrad, netušil, nepřidám slovo víc ani jedno.

*^o) Tyndareovna. Přijmí toho užíváno s náružkou na Klytaimnestru, deeru krále Tyndarea, která muže svého Agamemnona též sekryrou v koupeli zavraždila.

**) Maenius a Nomentanus, pověstní zhýralci.

***) Jest to obraz z círku římského, kdež se dosti hy odbývaly. Z kolen (ceres), jichž se na každé straně šest nacházelo, v pravo od hlavního vchodu vyjížděly vždy čtyry vozíky (quadriga), aby dráhu jednoho stadia (125 kroků) sedmkrát přejaly.

†) Crispinus byl filosof stoický, jemuž se Horatius jako mrayokárnému hlačalu často posušívá.

IV.

Básnická průpověď*(gnomé) a nápis (epigramma)*

Průpovědmi čili *gnomami* stručně a důmyslně vyslovují se vážné pravdy, zásady, pravidla a naučení pro život, nabytá zkušeností.

Ve formě přísloví (apophthegmatu) náležejí průpovědi k nejstarším plodům ducha básnického.

Průpověď dobrě rozeznávati třeba od přísloví a pořekadla. *Přísloví* obsahuje nějakou všeobecnou pravdu, která v podobě věty vysvětluje úkony neb děje. Po-vstává v národu samém a v něm se uchovává. *Pořekadlo* od přísloví tím se liší, že nemusí vždy skládati úplnou větu a že není obsahu naučného.

Průpovědi jsou krátké, stručné, aby snadno v paměti vštípiti se mohly. Jsou důmyslné a často obrazné, aby jimi cit se dojal a obrazotvornost příjemně se bavila.

Vyskytuje se v řeči nevázané i ve veršech; v poslední příčině mimo hexameter užívá se dvouverší elegického neb pětistopého jambu rýmovaného i nerýmovaného. —

Epigramma znamená původně nápis, jakéhož staří Řekové na veřejných budovách, chrámech, divadlech, pomnících atd. užívali, aby vstupujícímu neb čtenáři vůbec podal vysvětlení o významu a účelu budov těch. Nyní jím rozumíme báseň, která *významnou* nějakou myšlenku k jistému určitému předmětu se táhnoucí vyjadřuje stručně a formou dokonalou.

Průpovědi a nápisy liší se tudíž tím, že v prvních všeobecné pravdy, v druhých důmyslné a vtipné poznámky a neobyčejné myšlenky k určitému předmětu směřující se vyjadřují. Epigramma mimo to má ten účel, aby spůsobem vtipným a vhodným kárala neb chválila. Předmět, jehož se nápis týče, musí za všeobecně známý moci se předpokládati a pouhé jmenování

jeho neb několik jako nadpis básně položených slov musí býti s to, aby čtenáři obraz jeho připamatovalo.

Nápisy skládají se ve formě čistě básnické (distichon, delší neb kratší jambický verš s rýmem neb bez něho), čehož při průpovědi nevyžaduje se.

Nápisy rozpadají se na jednoduché a složené. Ony významou myšlenku prostě vyjadřují; tyto skládají se ze dvou, sobě odpovídících částí, jež vtip básničkův v jedno pojí; v první části (== očekávání, suspensio) pozornost čtenářova se napíná, v druhé posledními slovy (== řešení, solutio) spůsobem duchaplným, vtipným a překvapujícím napiaté pozornosti se vyhovuje. — Nezřídka bývají napisy satirické. Co do obsahu jsou též lyrické, mají-li účel působiti na cit. Jaké má epigramma býti, obsaženo v tomto dvouversí:

„Buď každý nápis podoben včele: měj i žihadlo
i svůj med, měj též, jak včela, tisko malé.“

Literatura.

A) Průpověď a příslovi.

U Židů nalezáme v St. Zák. Knihu příslovi, jež Šalomounovi se připisuje. Též větší část knihy Sirach seni náleží. —

Staří Řeckové měli již pět set let př. Kr. své gnómy, t. j. krátké ale jaderné průpovědi, kterými moudří a zkušení mužové výsledky pozorování života ku vzdělání a poučení lidu vyjadřovali. Obsahem svým jsou gnómy tyto velmi rozmanité: květ gnómickeho básničtví spadá do doby sedmi mudrů řeckých. Forma jejich jest elegické dvouversí. Nejznámější gnómové jsou: Sólon, Theognis, Simonides, Pythagoras, Xenophanes.

U Římanů. Nejznámější sbírka průpovědí latinských jest ta, která nese jméno Catonovo (*Dyonisius Catonis disticha de moribus* ve IV. kn.); do češtiny přeložil ji J. A. Komenský pod názvem: „Moudrého Cátóna mravná ponaučování.“ Jiná sbírka pochází od P. Syra (Publii Syri sententiae).

Též u Arabů nalezánie veliké a rozsáhlé sbírky průpovědí a přísloví; tak sbírku *Meidani-ho* († 1125), obsahující 7000 přísloví, nazvanou „Medšna ol emsal“; jiná jest od *Zamakhšari-ho* († 1143), a od *Šakruh-a*.

U Němců již v středním věku příslovničtví se pěstovalo; avšak tehdejší německé průpovědi mají ráz lyrický a liší se od písniček jenom tím, že nejsou ve slohy rozděleny; řada takových průpovědí skládá se u větší celek didaktický. Takové jest dílo, jež bezpochyby od *Waltera von der Vogelweide* pochází a jméno nese: „*Freidanks Bescheidenheit*.“ Ve věku XVII. vydal sbírku německých přísloví *Jul. Vil. Zinkgref* (1591—1635). V době novější vydal *Fried. Rückert* (1789—1867) „*die Weisheit der Brahmanen*,“ kdež v jaderných průpověďích sděluje myšlenky o Bohu, světě, času a životě. Též jeho „*Angereichte Perlen*“ sem patří.

Sbírku přísloví ruských vydal *Hip. Feod. Bogdanovič*; *Jihoslovanských Ard. Dollabella, Muškatirovič, T. Miklousič*.

Literatura česká honosí se hojností přísloví. První sbírku (nejstarších) českých průpovědí a přísloví učinil *Smil Flaška z Pardubic* r. 1403; později český bratr *M. Červenka* (v II. pol. XVI. stol. *J. Blahoslav, Jakub Srneč* r. 1582 s latinským vysvětlením, *J. Am. Komenský, Liblinský, K. Mensinger a Čelakovský* (vydal přísloví všech slovanských národů pod názvem: „*Mudroslav*“ r. 1851. *M. T. Klácel* (Zrnka a jahůdky.)

Přísloví Slováků sebrali *P. Doležal a Fr. Trnka*.

B) Nápis.

U Řeků nalezámé epigrammata teprv u pozdějších básníků, jichž počet ale jest tak veliký, že již Řekové sami Anthologie z nich uspořádali.

Nejvýznamnější ze všech byl *Simonides Kejský*. Narodil se na ostrově Keos r. 559 př. Kr. Opustiv vlast svou prodléval při dvořích knížat a králů řeckých, jako v Athénách u Hipparcha Peistratovce, v Thessalii a konečně v Syrakusách u krále Hierona. † r. 469. Simonides jest po Pindarovi nejslavnější a ze všech řeck-

kých lyriků nejplodnější. Psal epigrammata na oslavu hrdin řeckých, kteří vyznamenali se v bojích s Peršany. Též známý nápis na padlé u Thermopyl Spartany od něho pochází.

U Římanů záhy a pilně epigramma se pěstovalo dílem jako nápis (na náhrobcích, obrazích), dílem jako příležitostná báseň a milostná elegie. Nade všecky vyniknul epigrammaty svými

M. Valerius Martialis. Nar. se ok. r. 40 po Kr. v Bilbilis ve Španělských, kdež i zemřel r. 102. V Římě ztrávil 35 let. Byl mistrem v epigrammatě, avšak skvrnou spisů jeho jest, že libuje si ve věcech nemravných a že patolízalsky lichotí císaři Domitianu. Máme od něho Epigrammata ve XIV. knihách, jichž předmětem jest společenský život tehdejšího Říma. Mnohá epigramma jeho zčeštيل Čelakovský.

U Francouzů psali nápisy: Klement Marot (1495—1554), J. B. Rousseau (1670—1741) a j.

U Angličanů. John Dryden (1631—1700), Alexander Pope, Swift a j.

U Němců nalezáme vlastní epigramma teprv na počátku XVII. stol.; zavedl je u nich do literatury Jiří Rudolf Weckherlin (1584—1651), Jul. Vil. Zinkgref, M. Opitz, Ondřej Gryphius, Bed. Logau, baron (1604—1655), Abr. Gotthelf Kaestner (1719—1800). Mimo tyto též dobré nápisy psali: Hagedorn, Chr. Ev. Kleist, Lessing, J. E. T. Haug (1761—1829), Voss a j. Sem náležejí též a povšimnutí zasluhují „Xenie,“ jimiž Gœthe a Schiller proti nedostatečným plodům uměleckým vystoupili.

U Rusů. M. Vasiljevič Lomonosov (1711—1765), Ivan Ivanovič Dmitrijev, Baťuškov a j.

U Čechů. U nás pěstovalo se epigramma obzvláště pilně na počátku nynějšího století; na poli tomto pracovali: M. Sychra, V. Nejedlý, Turinský, Chmela, Ziegler, Stach, Godra, Picek, Peška, Kollár, J. Jungmann, Čelakovský, K. Havlíček a Kouble, který sbírku nápisů vydal pod názvem: „Zrnka české soli.“

Příklady:

A) Průpovědi a příslovi.

a) arábské.

Pro růže zalívá se trní.

Mluviti jest stříbro, mlčeti zlato.

Umění jest koruna, rozum zlatý vínek na hlavě.

Dobývej sobě zlata co potřebuješ, a moudrosti co můžeš.

b) Z Catonových mravních naučení.

Pilně varuj se řečí proti řečným dávati v půtku;
Řeč mívá leckdos, moudrost jest ozdoba řídkých.

Přípovědí se netěš, leč máš, co slíbeno, v hrsti:
Tím hyne víra nyní, že muozí jsou na slova štědří.

Stříci se vždycky lidí pamatuj přílišně lahodných,
Přštala sladce zní, když ptáčník ptáčata vábí.

Různic s tím se varuj, sobě s kým ruky lásky podáváš;
Lásku tvrdí svornosť, hněv trousí v srdce nenávist.

Máš-li s nesvorným spor, nestyd se ustoupiti někdy;
Mír nese vždycky pokoj, vítězství často nejisté.

S přátelským známým nesnadně se v půtku vydávej;
Jiskra malá můž dátí oheň, slov nemnoho vádu.

Z příkladův uč se jiných, co činit neb utíkatí líp jest;
Slušné jesti cizí zrcadlem příhody míti.

Zasmušilých, přílišně tichých hledět stříci se tváří;
Ráda tichá břehy podmrlá voda, ráda se vísí.

Viz, komu dobré činíš, viz a opatrnosti užívej,
Darmotratem tebe hodnější by nenazvali hodně.

c) Z příslovi Smila Flašky z Pardubic.

Starý hřich činí novou hanbu.

Nehrad se plotem, ale hrad se přáteli.

Cervenému se nerouhej a červen nebudeš.

Bláznivá řeč nemá moudré odpovědi.

Dotud vlk nosí, až samého ponesou.

Zlý pes ani sám sní, ani druhému dá.

Ví liška, komu řemen ohryzla.

Co kde vidíš, ne všemu chtej.

Kolik hlav, tolik i smyslův.

Přebud' z dobré vůle v hoří za mládši,

a nebudeš na starost bezděky ve psí.

Kdo moc má, ten právo.

Slyše neslyš, a vida nevíz.

I liška svůj ocas chválí.

Kde milost, tu oči, kde bolest, tu ruka, kde poklad, tu srdce.

Na všech místech buď ostražit.

Na krásném pazdeří rádi psi léhají.

Dobrá řeč dobré místo nalezne.

Sám sobě hude, sám sobě vesel bude.

Která kráva mnoho řve, ta málo mléka dává.

d) Z J. A. Komenského „Moudrosti starých předků.“

Komu slunce svítí, co mu do měsíce ?

Rok má krok, a život v patách smrt.

Co z nebe prší, to žádnému neškodí.

Špatná shoda s ohněm voda.

Proti proudu plovati těžko.

Dyvu hřebů se držel a oba se s ním utrhly.

Pole má oči, les uši ; chovej se všudy jak sluší.

Čím kámen děl na místě leží, tím více mechem obroste.

Strom dlouho roste a pojednou se podetne.

Co se kopřivou býti strojí, hned z země lezouc páli.

Ne vždycky v saku ryba, také někdy žába.
 Z cizí kůže snadno široké řeménky krájeti.
 I černá slepice bílé nese vejce.
 Když se vrána zjestřábí, hleďte se ptáci!
 Co vlk chvátí, nerad vrátí.
 Dotud vlk vláčí, až i jeho povlekou.
 Ani kůň netáhne více než můž'.
 Který pes nejvíce štěká, nejméně kouše.
 Třetí jazyk rychlejší než pták.
 Starou lišku těžko chytit.
 Když se psům nechce lovou, darmo štvát.
 Ze psa, by ho jak chtěl kořenil, zvěřina nebude.
 Kdo bývá na koni, bývá i pod koněm.
 Bez peněz na trh a bez soli domů.
 Jak mi půjčfs, takť odplatím.
 Proto kovář kleště má, aby se nespálil.
 Všudy dobré, doma nejlíp.

Jindy a nyní.

Svou lískovku zabodl Přemysl, stav Čech vladarem se,
 Dob za našich by — jsa živ — sotva totéž učinil.

H. L. 1858.

Jistým zeměpisecům.

Nechlubte se vlastenci,
 není to věc řádná,
 že neteče od jinud
 do Čech voda žádná.
 Točíme-li ze sudu
 nedolévající,

zůstanou nám na zpodu
 brzy jen' kvasnice.
 Nechlubte se, nechlubte,
 špatná je to sláva,
 že vytéká do Němec
 všecka česká štáva.

K. Havlíček.

4

Na hřebkách královských,

Hic ossa regia tegit lapis:
V paměti lidské hledej nápis.

Čelakovský.

Zlatý věk.

Ptáš se, kdy věk zlatý v světě květ?
Dokud neznal zlata svět.

Š. Hněvkovský.

Prosto- a novořekost.

O té novořekosti! — Kdož ducha má velikého,
tent pořídku také má velikého ducha.

J. Kouble.

Sázka.

Ptáš se, proc se Smil vždy sází o hlavu?
Jak by nejmíň ztratil, dobře známo mu.

J. K. Chmelenský.

Na T. T.

O umrlých jen se dobře mluvit má,
praví starožitné přísloví.

Kdo se po tvé smrti na tě pozeptá,
na ten způsob nic se nedozví.

Hněvkovský.

Básníku Mokrovousovi.

Kvítky nazval's novou báseň svou,
Kvítky ty ti tak hned nesvadnou.

Lehce ujdou také nehodě,
ježto stojí zcela na vodě.

Kouble.

Náhrobní nápis humoristy.

Tady v vzdálenosti
ode světa zlosti

práchnivějí kosti
šelmy ode kostí.

Drahoňovský.

Epltaflum.

Na důkaz, že co pod sluncem, všechno zhyne,
leží zde pan Michal, doktor mediciniæ;
vůkol tmavé hroby městských deer a synů
pomníky jsou skvělé slavných jeho činů.

*Hajnš.***Dostatečná příčina.**

- A.* Stonal jsi nebezpečně a přece se uzdravil's, Karle!
B. Děkuju Bohu, že můj léčitel nemocen byl.

*J. L. Ziegler.***Na důstojnika X.**

Že jsi rozdal srdce své v čas pokoje,
scházelo ti, když měl's jít do boje.

*S.***Český Diogenes.**

Diogenem zovou vším právem Rozhudu:
ten v sudu prožil věk, a tento u sudu.

*Čelakovský.***III.****Básnictví lyrické.**

V básních lyrických vyličuje bezprostředně básník vnitřní svůj život duševní ve stavu pohnutého citu řečí dokonalou. —

Naproti básnictví epickému (objektivnímu) má básnictví lyrické ráz subjektivní; básník, líče vlastní své city, jest jaksi středem básně samé. City své musí líčiti vřele, pravdivě a živě, aby u jiných soucitu a zalíbení nalezly.

I jinými druhy básnickými líčí se city, avšak ne bezprostředně, nýbrž prostředně vypravováním líčením a pod. Proto služe též básnictví lyrické poesií v poesii, jakoarie a melodie hudbou v hudbě se nazývá.

Obsahem básní lyrických jest vše, co citem básníkovým hýbá. Nejvyšší zájmy člověčenstva, nelíčený ži-

vot duševní člověka prostého, vlast a rodina, Bůh a svět, nebe a země, peklo a blaženost, zkrátka vše, co jemně cítící duši rádostí nadchnouti aneb bolem naplniti může.

Děj sám, který básniškovy city vzbuzuje, ustupuje tu do pozadí, city mají převahu. Musejí však býti čistě lidské, musejí soucit vzbudit i a zalíbení nalézti u jiných. Kdežto básničtví epické vypravuje děje minulé, zakládá se básničtví lyrické na bezprostřední přítomnosti citů, což i tenkrát platnost má, když předměty neb děje cit budící náležejí minulosti neb budoucnosti; látka básničtví lyrického právě netvoří tyto děje, nýbrž přítomný jimi vzbuzený cit.

Při každé básni lyrické vyžaduje se jednoty *citu*. Tato v tom záleží, že v celé básni převládá jeden hlavní určitý cit, v němž všecky ostatní (vedlejší) city splývají. Jednotou nevylučují se tedy city příbuzné. Jednotvárnost citu byla by vadou lyrické básně.

Při lyrickém pořádání citů a myšlenek neplatí pořádek logicky uložený, nýbrž ten, který ze situace plyne; proto vyneschává básník vše, co by matné, aneb, poněvadž samo se rozumí, zbytečné bylo. Kdyby naopak básník si počíhal, podal by plod rozvláčný, čímž prohrěsil by se proti podstatnému požadavku každé lyrické básně, t. *krátkosti*.

Starí Řekové, zpívajíce básně, jimiž city své vyjadřovali, doprovázeli zpěv svůj lyrou; odtud jméno lyrického básničtví.

Básničtví lyrické rozličně se dělí, a to
1. dle líčených citů v lyriku *duchovní* a *světskou*.
První nazývá se též lyrikou *náboženskou* a zahrnuje v sobě hlavně zpěv církvevní.

2. dle stupně pohnutého citu. Tak kří se v *písni* cit méně pohnutý, v *ódě*, *dithyrambu*, *hymně* atd. city mocně roznícené.

3. dle zevnější formy a jí podmíněného obsahu. Na tom zakládají se: *zenélka*, *triolet*, *rondeau*, *ghazela*

glossa, ottavarima, tercina, sestina, cansona atd. Takové lyrické formy přijaty jsou do literatury naší z ciziny.

Rozdělení toto nalezáme i v kombinacích, i mluví se pak o duchovních písničkách, písničkách světských, náboženských ódách atd.

Určujeme-li tedy, ku kterému druhu ta neb ona lyrická báseň náleží, musíme pozor mít i k obsahu i k formě její.

I.

Piseň.

Písni (od pěji, pěti) v širším smyslu (=zpěv) rozumí se každá báseň, která se zpívá, tedy i báseň epická; tak u Jihoslovánů zpívají se zpěvy hrdinské. Zde rozuměti sluší slovu píseň v užším smyslu.

V písni (v užším smyslu) vyjadřuje se *mírně pochnutý, obyčejně veselý cit řečí jasnou a neličenou*.

Poněvadž jest píseň k tomu určena, aby dle jistého nápěvu *se zpívala*, dělí se ve stejné *slohy* či *strofy*. — K tomu hodí se nejlépe krátké verše a slohy, avšak rýmované. Obyčejně nalezáme slohy čtyřřádkové a verše jambické neb trochaické, nepřesahující míru dvojnásobné dipodie. —

Obsah písni jest nesmírně bohatý a rozličný. Píseň může být výrazem radosti i žalu, bolu a touhy, zbožnosti a vlasteneckého nadšení atd.

Řeč písni jest předmětu přiměřená, volná a plynná, prázdná vzletných výrazů, smělých obrazů a nahromaděných figur.

Nejčastěji a nevhodněji dělí se píseň na *duchovní* čili *náboženskou* a *světskou*.

A) Píseň duchovní.

Písni duchovní dáváme výraz *citům nábožným*. Zpívá-li se píseň duchovní od lidu při službách božích, sluje *písni církevní*. Jak katolická, tak i protestanská víra má své vlastní písni církevní.

Forma i výraz musejí v písni církevní svého účelu i vznešené látky své býti důstojny; nicméně musejí býti jednoduché a ozdob prázdné. Neboť církevní píseň, určena jsouc pro lid, musí býti tak přispůsobena, aby ji lid bez obtíže pochypil a zpíval. Můžeme ji nazvatí též národní písni náboženskou.

Literatura.

Nejprvnější písni církevní skládaly se jazykem latinským. K nejstarším, které vůbec máme, nálezejí písni církevní, které složil papež Damasus (ok. r. 350 — 384). Více však prosluly církevní zpěvy sv. Ambrože, biskupa Mediolanského (ok. 340—397), který z východu přenesl libozvučnější zpěv do církve západní a zavedl zpěv střídavý s antifonami, tak zvaný protizpěv. Počází-li též po něm obyčejně jménovaný chvalozpěv „Te Deum laudamus“ od něho, není jistot.

Latinské zpěvy církevní byly pozdějším křesťanům, pokud obecněm lidu náleželi, nesrozumitelný, a proto záhy na jazyky jiné se převáděly aneb i mnohí jiné původní se skládaly.

V Čechách nalezáme záhy takovéto původní církevní písni, z nichž některé historické důležitosti nabýly a až podnes v kostelích našich se zpívají. Taková jest píseň:

„Hospodine, pomiluj ny.“ Dle jedněli složil ji svatý Cyril, dle druhých sv. Vojtěch. Taktéž původu velmi starého jest píseň

„Svatý Václave, vévodo České země!“ pochází snad z doby sv. Vojtěcha.

Ve věku XIV. bylo u nás již hojnost církevních zpěvů, z nichž připomínáme pouze: „Narodil se Kristus Pán,“ „Stála matka bolestivá,“ „Vstalť jest této chvíle.“ Starší písni tyto sebral a vydal r. 1831 — 1832 J. V. Kamarýt.

Za Husa a po něm povstalo nemálo nových písni. Hus sám složil některé jako: „Živý chlebe, kterýž s s nebe;“ nejvíce jich ale pochází od bratří českých a moravských. Mezi témoto skladáním písni církevních

prosluli: Matěj Kunvaldský, br. Lukáš, Jan Roh Domažlický, Jan Táborský, Jan Augusta, Jan Blahoslav, Jiří Strýje a jiní. —

Zdařilé písně evangelické pocházejí též od Jirího Třaňovského, Sam. Hruškovice, Dan. Krmana a j. V době nejnovější psal katolické písně církevní Václ. Sv. Štulc (k panně Marii, k sv. Cyrillu a Methoději); Fr. Sušil a j.

Zpěvy církevní, jak protestantské tak katolické sbírány v kancionaly (zpěvníky), z nichž nejznámější jsou: *Kancial braťrský* (1505), *Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu* (v XVI. stol.), *Svatováclavský*, v novější době *Fričajův*, *Bradáčův*, *Karlíkův* a j.

Tvůrcem církevního zpěvu protestantského u Němců jest Martin Luther (1483—1546). Přeložil dílem na jazyk německý starší latinské písně církevní, dílem i nové složil, k nimž nápěvy též i od českých písní podobných vzal. Nejznámější z jeho písní jest: „*Eine feste Burg ist unser Gott.*“ Dle Lutherova příkladu pokusili se i jiní o složení písní podobných, jako:

Pavel Gerhard (1606—1676), nejslavnější ze všech skladatelů církevních písní protestantských.

Pavel Flemming (1609—1640), Mikuláš Lud. hrabě Zinzendorf (1700—1760), zakladatel „Herrenhutské jednoty bratrské.“

V té době, v které německá protestantská píseň církevní nejvyššího květu dostoupila, vystoupili i na straně katolické dva básníci, kteří výborné písně církevní složili, totiž

Fried. Spec z Langenfeldu (1591—1635), který složil nábožné zpěvy pod názvem „Trutznachtigall,“ jež česky zpracoval jezovita F. Kadlinký a vydal r. 1665 pod názvem „Zdoroslaviček.“

Jan Scheffler (1624—1677), známý pod jménem „Angelus Silesius.“

V XVIII. stol. vyznamenali se v oboru tomto Ch. F. Gellert, J. A. Cramer, J. P. Uz, J. K. Lavater (1741—1801), F. G. Hardenberg a j.

V době nejnovější povšimnutí zasluhují:

a) mezi protestanty:

A. Knapp (1798—1864), K. J. F. Spitta (1801—1859), který vydal „Psalter und Harfe,“ V. F. Strauss (roz. 1809); Jul. Sturm (roz. 1815).

b) u katolíků:

Melchior Diepenbrock (1798—1859), A. E. z Drost-Hilfshofu (1798—1848), Louisa Hensel-ová (roz. 1798), od níž má německá literatura výtečné písne duchovní; Oskar Redwitz (roz. 1823).

Příklady.

.Píseň popeleční.

Ustaň hudbo u plesání
dnešek budí k rozjímání;
na čele to znamení
zapudí vše mámení:
se vším, co mi chvíle krátí,
tělo mé se vprach obrátí.

Kdo jen po rozkoších touží,
křivdou kdo chudého souží,
mamon komu snu nedá,
kdo cti více kdy hledá:
hrozná toho smrt uchvátí,
neblažen se v prach obrátí.

Zlato, rozkoš, čest a sláva
dní stání nepodává,
světa zboží bud moje,
tím nezískám pokoje:
vše se v okamžení ztratí,
když se tělo v prach obrátí.

Na světě, co kvete, vadne,
uvadlé ku zemi padne;
tváře bledne panenská,
síla mře mládenecká.
Starce, dítě smrt zachytí,
z prachu vzatý v prach se vráti.

Vseté símě v zemi tlívá,
jako mrtvé odpočívá:
co však zima zahladí,
jaro nové omladí.

Kam se páne dech navrátí,
tam se v život smrt obrátí.

Těla zvůli kdož odpírá,
světa vábením umírá,
a svůj nesa tiše kříž,
kráčí, kam chce Pán Ježíš:
ten svou duši nezatrati,
Hospodin mu ji navráti.

Přede lží kdo pravdu brání
a utištěného chrání,
kdo nuznému sděluje,
čím ho Bůh naděluje:
ten svou duši nezatrati,
Hospodin mu ji navráti.

Boží pravdě, ctnosti věrná,
ač ji tiskla zloba černá,
duše láskou živena,
nadějí ukojena,
s tělem spolu se neztrati;
Pán jí život nový vráti.

Víra v boží panování,
lásky se obětování,
po věčnosti toužení
není smyslů blouzení.
Z prachu tělo v prach se vráti,
duše k nebi má se bráti.

K. Vinařický.

Modlitba královny Esther.

Hospodine, Hospodine!
Všemocný králi, spásó Israele,
Z Tvé ruky vyšly, v ní jsou světy celé,
Před Tvojím dechem naší pádnou nepřátele.
My tu s bolem — lkáme s želem:
Smiluj se nad Israelem!

Hospodine, Hospodine!
Tys mocným slovem stvořil nebe, zemi —
Ty vše ovládáš svými perutěmi,
Zlost neodolá Tobě nástrahami všemi:
Abrahamův Bože, králi,
Proti nám, ach, vrah tvůj válí!

Hospodine! Hospodine!
Ach, shledni, kterak nepřátele Tvoji
Nám na záhubu na krvavou brojí,
A dědictví Tvé na prach potřiti se strojí:
V boji, v hoři, v bídě, v želi

Přispěj, pomoz Israeli!

Hospodine, Hospodine,
Nezavrhuji nás! — Israel Tvé robě!
Tys býval s námi tuhé na porobě,
Z Egyptských vazeb Tys nás vysvobodil sobě.
V nové bídě, v trudu, v želi
Přispěj, pomoz Israeli!

Hospodine, Hospodine!
 Slyš, jak tu lkáme, k Tobě jak voláme:
 Vrah nelítostný šije naše láme,
 Na šíré zemi nikde obrany nemáme!
 Z hrůzy morné, z trudu, z žele
 Vysvobodiž Israele!

Hospodine, Hospodine,
 Ach, milost, milost! V radost obraf hoře,
 Nechť oživouce těžké po úkoře,
 Tvé jmeno chválit můžem s plesem a v pokoře.
 Bože, dej, by nezavřeli
 Na smrt ústa Israeli!

Z V. Sv. Štulc-ovy „Harsy Sionské.“

Bud' vůle Tvá.

Bud' vůle Tvá! Ty, jenžto přesahuješ
 S nadhvězdných stanů světa končiny,
 A lásky okem po nich obživuješ
 I valnou šíř, i tajné hlubiny.
 Ty, jenž přebýváš v mocí neskonale
 Opásav svých se sluncej jasnosti,
 Ty, jenž tvorů všech řady dokonalé
 Svatou, nestihlou řídíš moudrostí,
 Bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! ta vůle, jíž se koří
 Nebeské dvorstvo světlem oděně,
 Ta vůle, nebe která nebem tvorí,
 A blahem plní duchy zvýšené,
 Jak anděly a silami tam všemi
 V žádoucí říši Tvé jest slavena,
 Tak, otče, zde od dítek Tvých na zemi
 Jen poznána a vrouceně plněna
 Bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! kdy záře Tvých milostí,

A Tvých darů život nás ostkvívá,

V našem kdy srdeči ples a mír se hostí.

A blaženosťmi duše oplývá:

Však i když bouře nad námi se sbíhá,

Bolest a nouze nám dni podkalí,

Kdy zlý nepřítel cesty naše stíhá,

A v truchlosti mysl naší zahalí,

Bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! když nad hrobem stojíce,

Útěch se zhoštujeme nejblažších,

Kdy sevřeným želem nám blednou lice

Nad ztrátou pokladů těch nejdražších.

O dej, v té smutné době, by se sneslo,

Kdy před sebou svět pustý spatřujem,

V duch náš, jej slíce, ono sladké heslo:

Tvůj, Pane, dar zde Tobě vracujem,

Bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! a zákonů Tvých símě,

V srdečích našich se stále rozmáhej,

Bud' od Tebe nám milé každé břímě,

Je nésti Tvá milost nám pomáhej;

Slabí jsme; Ty rač dátí setrvání,

Ty v pádu kroky naše podchycuj,

A tak v životu, tak i ve skonání

Děj, slitovníče náš, se rozkaz Tvůj,

Bud' věčně vůle Tvá!

B) Píseň světská.

Píseň světská jest básnický výraz určitého mírně po-knutého citu, poměry života vnějšího i voitního vzbuzeného.

Poněvadž pak poměry tyto jsou velmi rozmanité, různí se též písně světské na mnoho druhů. Mámte dle dob ročních písně jarní, májové, podzimní; dle dob denních písně ráunní a večerní; dle stavů písně studentské,

vojenské, myslivecké, písne rozličných řemeslnských; dle zaměstnání, živnosti a vnějších poměrů písne ženců, cestujících řemeslnských, píjácké atd.; dle rozpoložení duševního a stavu mysli písne milostné, přátelské, vlastenecké atd. Obzvláště důležité v literatuře jsou:

I. *Písň národní.* Tak nazýváme zpěv, který z národa vůbec vyšel a v duchu jeho co do obsahu i co do formy jest složen. Aby zpěv nějaký právem nazvat se mohl písni národní, musí mít tyto vlastnosti: 1. látka jeho musí být všeobecně zajímavá; 2. musí individuální národní povaze, spůsobu myšlení a jednání lidu být přiměřen; řeč jeho musí být velmi jednoduchá a všem třídám lidu srozumitelná, při tom však krásná. To nazýváme *národním tónem*. Písni některých národů mají mimo to ještě své zvláštní rozměry a verše; tak koupř. jsou složeny národní písne srbské v tak zvaných srbských trochách, dávné písne české nemívaly rýmu, německé zase mají zhusta tak zvaný refrain čili přespěv, t. j. část, která po každé skončené sloze stejným aneb aspoň podobným spůsobem se opakuje.

Mezi písniemi národními zvláště důležité místo zaujmají *zpěvy historické*. V nich opěvá se nějaká zajímavá, pro celý národ důležitá historická událost.

II. *Báseň milostná.* Vážnost ženy u národů křesťanských tím větší dosáhla nisry, čím více zvýšila se úcta panuy Marie, z kteréž syn Boží se narodil. Nejvyššího stupně dosáhla vážnost žen za doby středověkého rytířství. K vlastnostem pravého rytíře mimo jiné náleželo, paní chrániti a je v uctivosti mít. Každý rytíř zvláštní účtu a milost měl k některé paní, kteráž předmětem měla byla nejvřelejší lásky, za kterouž meč tasil, kterouž v písni své velebil. V době tedy, v kteréž rytířství květlo, květla písň milostná nejvíce.

III. *Písň anakreontická.* Řecký lyrický básník Anakreón (ok. r. 530 př. Kr.) zůstavil řadu básní lyrických, jejichž předmětem jest radost a láska, a v kterých líčil s veselým rozmarem utěšené okamžiky živými barvami a s líbeznou spanilostí. Při tom používal velmi jedno-

duchého rozměru, který po něm nazývá se anakreontickým. Dle příkladu jeho pokusili se i jiní o skládání básni, jejichž předmětem jest láska a víno; i tyto nazýváme anakreontickými.

Literatura.

Že se v Čechách národní píseň lyrická velmi záhy pěstovala, dokazují *lyrické písne Rukopisu Královédvorského*. Naproti písni pozdějším nalezáme při nich tu zvláštnost, že nejsou rýmované, jako jest až podnes při písničkách ruských a jihoslovanských. Během XIV. století však na újmu písni samé i u nás za příkladem rýmovaných písni německých rým zaveden. Nejstarší písni tohoto druhu uveřejnil *Václav Hanka* pod názvem „*Staročeská svitančka*.“

Za bouřlivých dob husitských umlklo básnictví naše vůbec, a tedy i píseň národní; skládaly se tenkrát pouze písni válečné a satirické. Známá táboritská „*Kdož jste Boží bojovníci*“ pochází od *Bohuslava z Čechic*. Jiná píseň z této doby jest „*O vítězství před Ústím*“ (Slušíť Čechuom vzpomínati.)

Po utíšení válek náboženských vyskytuje se k u konci XV. století též některé písni milostné, skládané na mnoze snad dle vzorů německých; sem patří *Závišova Píseň o milosti*, *Nesnáze lásky* a j.

Po bitvě Bělohorské, ač doba ta písní národní přílišně přízniva nebyla, skládaly se zase písni, z nichž mnohé až po dnes u nás se zpívají. V době novější objevení Rukopisu Královédvorského dostalo se básníkům našim výtečných vzorů písni národní; dle nich co rok n ve písni povstávaly, z nichž nejlepší skládali: *Čelakovský* (Oblas písni ruských, Ohlas písni českých, Básně smíšené, Růže stolistá), *Hanka*, *Kamarýt*, *Chmelenský*, *Šnajdr*, *Vinařický*, *Vacek*, *Jablonský* (Písni milosti), *Jan z Hvězdy*, *Picek*, *Doucha*, *Hálek*, *Jahn*, *A. V. Šmilovský*, *Chládek*, *Šolc*, *H. V. Tůma* a j.

V století našem mnohé sbírky národních písni se snesly; první sbírku písni českých národních máme od Čelakovského a Kamarijta; později vydal je Šíben; moravské vydal Sušil, slovenské Kollár. Také vhodné antologie z písni umělých i národních českých a slovanských vůbec) vyskytly se v novější době od Jar. Golla (Anthologie české lyriky), Fr. Bartoše (Anthologie z národních písni československých) a od literárního a řečnického spolku „Slavia“ (Kytice z národních písni slovanských).

Literaturu písni cizích národů viz str. 80.

Příklady.

Ranní.

Slunéčko když vychází

Ze brány růžové,

Po výšinách nasází

Květinky nachové;

Lahodně, čerstvě, jemně

Vanou větrky ke mně;

Co šeptají?

Dobrotu Páně vzývají!

Na zahradě kvetoucí

Jaké to pásmo krás!

Rubínů zde planoucí,

A tam safry zas!

Probuzené květinky

Své zdvihají hlavinky :

Co kývají?

Bohatství Páně hlásají!

Mlha stříbrná pokrývá

Průhledným pláštěm les,

Kde hlasně se ozývá

Zpěvného ptactva ples.

Květoucí stráň, háje

Zvučí písni ráje:

Co zpívají?

Čest, chválu Tvoreci vzdávají.

Jan a Hvězdy.

Vederní.

Již zlaté slunéčko zašlo,
Již zapadlo do moře;
Hnedle pojeví se hvězdy
Na nebeské prostoře.

On seslán od lásky věčné,
Setře potu krápěje,
Ond i z pusté říše strasti
Květ vykouzlí naděje.

Tesklivě a se slzami
Již se s námi loučí den;
S nebe pak se k zemi snáší
Anděl mří - vládný sen.

Nuže, spěte, oči kalné!
Luna s hvězdičkami bdf;
Pod ochranou Nejvyššího
Blaze, bezpečně se spí.

Jan a Hvězdy.

M á j.

Sličný máj
v luh i háj
život leje;

Vše se hýbá, vše se směje,
všude rozkoš, všude ráj!

Kamkoli
po poli
oko točím,

veselost a plesy zočím,
život vidím na roli.

Doliny,
roviny
kryje květí,
na ně zlaté slunko svítí
s jasnomodré výšiny.

Ptáčkové
hlásky své
vydávají,
potůčkové klokotají
s nimi písne májové.

Včelet roj
letě v boj,
plesně bzučí,
tu brav skáče, tam skot bučí,
pastýř zkouší zvučný stroj.

Květnice,
štěpnice
vůni šíří,
stydlivě se růže pýří,
jak nevinná dívčice.

Dívky, aj!
dokud máj,
viňte věnce

**z jarních růží pro mládence,
rychleť prchne máj i ráj.**

K. Vinařický.

Společná písň.

Sedněme si k stolu

Bratří, přátelé!

Pijme a pak spolu

Pějme vesele.

Hle, jak vinko perly hází!

To nás sprostí všech nesnází;

České víno, český zpěv

Matnou nám rozproudí krev.

Proč bychom na světě

Byli sloupové,

Když kolem nás kvete

Kvítí májové?

Vždyt po nás se rády točí

Českých dívek modré oči.

Pějme chválu českých děv

Ať slaví je český zpěv!

Aj, ty naše vlasti,

Matko rozmilá!

Tys do věnce slasti

Všecky vevila.

Zpěv a víno, děvče hezké,

To jsou dary země České;

Ceská zem a český zpěv,

Tot je rájské krásy zpěv!

Jan z Hvězdy.

Společenská.

O štěstí my často sníme
ve dnech mladých života,
a kol sebe nehledíme,
co vše život troskotá;
duch náš tříne v dálné říše,
kde šelestí věčný máj,
aniž vidí ve své pýše
vážný les pro vnadný háj.

Co se tužeb v řadrech rodí,
dokud plá na lících květ
a nás jasná mysl vodí,
kouzelný budujíc svět!
co blažené budoucnosti
nesvěříme nadějí
nepomníce v nadšenosti
sněhy sen že odvějí!